

הגדה של פסח

עין זיתון

קיצור פסקי ומנהגי
חכמי אלג'יריה

א'ברהם פסח בן מכלוף זית'ון

ארץ ישראל

התשפ"ד

לעילוי נר"ן

מכלוף זיתון בן סולטנה ואשתו מריומה (אלכאז) בת שרה
אהרן כליפה לוי בן ת'פחה ואשתו ריינה (לוי) בת אסתר
יעקב ג'אק זיתון בן מריומה ואשתו ת'פחה לאה (לוי) בת ריינה
נסים עמרם בן נג'מה ("מאמא") ואשתו שרה (ברכאת) בת אסתר
א"מ מליחא אנרסטיין זיתון (עמרם) בת שרה
אסתר קלוד ביתאן (זיתון) בת ת'פחה לאה
לוסיאן ג'ראר, רחמים רולנד, ודניאל ממשפחת עמרם
בני שרה

ולכל נהרגי ונרצחי עמנו בית ישראל, בארץ ובחו"ל
שמסרו נפשם על קידוש ה' רק כי יהודים הם.
זכרונם לברכה
ה' ינקום דמם במהרה, וידחה כל הערב רב.
וישמיד את אויבינו ושונאינו.

לאריכות ימי חצי מכלוף לואי בן ת'פחה לאה ה"י
בטוב וזנעימים

להכלחת ילדיי ונכדיי
ה' ישמור יכליה ויכלי אותם מכל מרעין בישין
ויזכו לגאולת עולם וחיי העולמים ברחמים מרובים וצמחה גדולה

כל הזכויות שמורות למחבר
א'ברהם זיתון
להמזנות 0525476384
תשפ"ד/2024 למנ'

הקדמה

יהו"ה הוא האלהים, שבכל דור ודור מצילנו מידם.

אחיי ורעיי,

הגדה זאת, פרי שלושים שנה של חיפוש ולימוד, מציג מתיקות יהדות אלג'יריה, ומופנה בעיקר, לצאצאי מגורשי אלג'יריה, המבינים כי מסורתנו אינה בטלה, אלא חשובה לא פחות משאר המסורות ועדות אחרות. לא נרחיב כאן במקור נסיבות העדר יהדות אלג'יריה ממדפי חנות ספרי קודש, אבל השתמשו בה יותר מדי, לנושא חקירות אקדמיה, לעדויות היסטוריות, ובפרט לנוסטלגיה שאינה קשורה כלל לדור שלא הכיר את גלות אלג'יריה. אני הכותב, צאצאי יהודי קונסטנטין, ששרדו 400 שנה בערך בעיר זו, וניצלו מפוגרום, ממלחמת עולם השנייה והשואה, ומכל מרעין בישין, ה' יצילנו. אף שחוסר חיות יהדות זאת, גרמה לאיבוד מסורת, עדויות, כתבי יד, ובפרט, חוסר קיום הלכה ומנהג, מ"מ הצלחנו להציל מקצתה, הן בגלות והן משפחות שהגיעו עוד לפני 50 שנה בארץ, ששמרו על גחלת המסורת.

דור חדש קם, בעיקר בארץ ישראל, לחידוש מסורת בת אלף שנה לפחות. לשמחתנו, הגיע יום התחלת גאולת צאצאי אלג'יריה, ע"י ספרים חדשים המפיצים תורת מנהגינו היקרים והעתיקים. ביניהם, ידידי הטובים, רב יוסף נקאש יצ"ו בעל 'אוצרות אמת', ורב אלי סאלם יצ"ו בעל 'מנהגי גרדאייא' החדש, ועוד טובים ורבים.

אלו צעירי עדתנו, פועלים לטובת הציבור, לגלות ולחדש דין ומנהג, הלכה למעשה. ויש מצוה לעודדם ולתמוך בהדפסת כל חיבור הקשור ליהדות אלג'יריה, בין מנהג בין הלכה, וכפי ששאר עדות פעלו, כי מכירים ביקר תורת המסורת הדין והמנהג.

ובצל המלחמה וצרות נוראות לעמנו בני ישראל, יש לנו עוד להתחזק כל אחד ביהדותו, כפי מסורת אבותיו, אף שהשעה דחוקה, עד ביאת גואל צדק, במהרה. ואף הקושי ותעתועי הבריאות וכלל המצבים, נמשיך, לכבוד ה', לכבוד שכינת עוזו, ולכבוד תורתו הקדושה, ולטובת אחינו בני ישראל! ב"ה, בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל, סופית.

זית"א דכ"א

ח"י אדר ב' התשפ"ד

הרבה דברים נכתבו בטעות וחוסר עיון בסוגייה זו, והאשימו אף את האר"י ז"ל שגרם לשינוי נוסח התפילה והמסורת. כבר עסקנו בזה בהרחבה בספרינו 'שער הדין והשלוש'. בקיצור נמרץ:

- א. הרדב"ז בשו"ת שלו מביא מנהגים ע"פ קבלה
- ב. הרדב"ז ז"ל הוא מקור הכלל, שבמחלוקת בין ש"ס לזוהר או בין הפוסקים למקובלים, הולכים לפי הש"ס והפוסקים. אלא, שכלל זה אינו קיים קודם הרדב"ז ואינו מן המסורת. גם הרדב"ז עצמו לא קובע כלל זה להלכה, אלא כהנהגה אישית בלבד. אי אפשר להתחמק כי הזוהר קדום לש"ס, ולכן הש"ס בטל מפני הזוהר
- ג. גם רבי יוסף קארו ז"ל הפיץ דרך ספרו הבית יוסף, מנהגים והלכות מהזוהר וממקובלי ספרד, וכך בספרו הקצר הוא השולחן ערוך
- ד. לא האר"י ז"ל ולא תלמידו המובהק רבי חיים ויטאל, עידדו לשנות את מנהגי התפילה או המנהגים בכלל
- ה. האר"י ז"ל מסר למוהר"ח תיקוני נוסח התפילה בכמה מקומות בודדים, השווה לכל עדה וקהילה
- ו. אי אפשר מציאותית לבנות סידור או סדר תפילה, אפילו בסיסי, מתיקוני נוסח התפילה של האר"י ז"ל
- ז. רבי חיים ויטאל כותב כמה פעמים (בשער התפלה למוהר"ח"ו דפוס אהבת שלום דרוש נוסח התפילה) כי רבו האר"י ז"ל מקפיד מאוד שכל אחד ואחד ישמור את נוסח תפילת אבותיו, ולא יבטל ולא ישנה שום דבר (חוץ מתיקוני הנוסח שמסר לרבי חיים ויטאל)
- ח. סידור ו'או נוסח האר"י ז"ל הוא פשוט המצאה
- ט. האר"י ז"ל התנגד לפיוטי הראשונים ואף של הגאונים. אמנם, דעתו המפורשת ב'שער התפלה' למוהר"ח"ו, כי אין הפסק כלל באמירת פיוט בתוך התפילה ואף בתוך העמידה, כמובא בסידורים העתיקים
- י. סידור רפ"ד לספרדים שעליו הגה מוהר"ח"ו תיקוני נוסח שמסר לו האר"י ז"ל, אינו נוסח האר"י ז"ל
- יא. רוב העתקות וספרי המקובלים, מתקופת מוהר"ח"ו עד ימינו, המזכירים תורת האר"י ז"ל (בין בדרושים, בין בדינים ומנהגים) הינם משובשים מהעתקות לא נכונות, ובפרט ספר פרי עין חיים
- יב. הפצת מנהגי האר"י ז"ל, חלק כן וחלק לא, לרוב לא נאמנים למה שמוהר"ח"ו מביא בספריו כתבי יד קודשו, ובפרט בספרים כמו שלמי ציבור ושלמי הגיגה
- יג. עיקר הפצת מנהגי ו'נוסח' האר"י ז"ל, נעשתה בעיקר ע"י הרחי"א וסידורי תפילת החודש, בית עובד, מועדי ה' וזכור לאברהם
- יד. מה הנוסח התפילה המקורי בצפון אפריקה, אחרי שמגורשי ספרד כבשו ושלטו על היהודים המקומיים שקדמו להם ?

עניית ברוך הוא ברוך שמו

מנהגנו לענות כל השנה ברוך הוא וברוך שמו על כל ברכה ששומעים, בכל סוגי הברכות, בין שיוצאים ידי חובה בהן, בין שלא, והוא ע"פ השו"ע והאר"י ז"ל (ס' קכ"ד, מובא במרן השו"ע בדין, ולא כמנהג. שער התפלה למוהר"ח ז"ל) הגאונים (עיין אורחות חיים ופסקי סידור אהלי שם לרב מיכאל פריץ), והראשונים (שו"ת הרא"ש בשם אביו רבינו יחיאל מפריס, הטור, מנורת המאור לרבי ישראל אנקוואה אביו של רבי אפרים אנקוואה מתלמסאן, רבי יהודה כלאץ מאלג'יר, רבי דוד הכהן סקאלי בספרו 'בנפש דוד' דף י"ט ע"ב אות רי"ט, ועוד חכמים. גם מובא המנהג בפירוש הרוקח לתפילה כתב יד, שכולם נוהגים לענות ברוך הוא וברוך שמו על כל ברכה), ולא נמצא שום ראשון שפסל המנהג הזה!

כך נהוג ונוהגים עד היום, מי שמחזיק במנהג אבותיו, וכבר הרחבנו בדין זה בכל ספרינו (זכור לטוב, שער האמת, שער הדין והשלום, שער התיקון)

מקור מנהגי אלג'יריה

מקור מנהגי ופסקי אלג'יריה הוא קדום לכיבוש הצרפתי (מערכת נפולאונית, הקונסיסטואר ורבי אלג'יריה האשכנזים מטעם כיבוש הצרפתי). ועיין שו"ת הריב"ש בענין כפילות פסוק 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו' ב'הודו לה' קראו בשמו וכו'". והריב"ש ז"ל מביא מנהג זה בתור מנהג המקום, שכבר היה קיים עוד לפני גירוש יהודי ספרד הראשון. השפעת רבנים אשכנזים על פסקי ומנהגי אלג'יריה היתה מאוד מינורית, ובעיקר בערי החוף (אלג'יר וואהרן), ורק בדור האחרון. אמנם, לרוב, לא שנה רקע מסורת יהודי אלג'יריה כלל. אמירה, הטועה והמקוממת, כי מנהגי אלג'יריה מקורם ממסורת אשכנזי וחכמיה, מגלה רמה היסטורית והלכתית תת-קרקעית, המגבילה לאמירות אחרות כגון, יהודי עיראק היו עמי הארצות ומניחים תפילין עגולות, או יהודי אשכנזי שורשם בממלכת הכוזרים. רמה הנקראת בלשון נקיה בשם "בורות".

רשימת ספרים קצרה

זה השלחן: ספר ליקוט מנהגי אלג'יר וקצת קהילות אחרות, עם פירוש ויגש אליהו לרבי אליהו גיגי מטוניס. בעיקר מבוסס על פרי צדיק וספר המנהגים לר"י צרור רבו של רבי יהודה עייאש. בסוף הספר הערות והגהות רבי שלמה צרור.

שו"ת בית יהודה לרבי יהודה עייאש ובסופו קונטרס המנהגים מנהגי אלג'יר ע"פ רבו רבי ידידיה צרור ז"ל

צו"ד: צוף דבש - והר"אל: הרב אשר לדוד לרבי דוד מועטי רבה וראב"ד של אלג'יר

מקור לדברי רבי יוסף גיאנסייה (רינסיה) הוא לרוב, בסוף המסכתות שתרגם לערבית יהודית.

ועוד חיבורים יקרים.

אוצהמ"כ: אוצר המכתבים לר"י משאש ועוד

מנהגי חודש ניסן

אמירת מזמור החג קודם פסח

¹ קוראים מזמור של חג, בשתי שבתות קודם פסח, במנחה של שבת קודם הללויה, ואח"כ קורין 'חסדי' כמנהג העיר. ובשבת שנייה, מוסיפים הקרוב"ץ שיסד רבי קלונימוס ז"ל, ואח"כ קדיש דרבנן.

תענית בחודש ניסן

² מעיקר הדין, מותר ליחיד להתענות בחודש ניסן, ואף ביום אסרו חג אחר חג הפסח. בפרט יום שמות בו אביו ואמו שהוא י"ר צי"אט, וכן תענית חתנים. וכן מותר להטיב תענית לתעניתו בשביל תענית חלום, ודלא כהג"ה.

אמנם, המנהג הוא שאין להתענות בחודש ניסן.

צידוק הדין והשכבה בחודש ניסן

³ נהגו להזכיר הנשמות בד' פרשיות אלו: פרה, וזכור וכו' אומרים השכבה למנוחת הנפטרים בימי ניסן, ואפילו בשבת הגדול שחל ערב פסח. יש לזה סמך בספר הזוהר פרשת בלק, עיין כף החיים פלאגי וספר הזכירה. [זית"א: האמת, שגם מוהר"ח"ו לא מזכיר בשם רבו האר"י ז"ל, שיש להימנע מלומר השכבה או צידוק הדין או קדיש יתום]

צידוק הדין והשכבה בחג הפסח

⁴ מנהג אלג'יר כדברי הרב 'יבין ובוועז' שאומרים צידוק הדין וקדיש יתום, גם כן בקדיש בבית הקברות (בר מינן) ביום טוב וחול המועד, וגם ביום ב' אחרון של פסח (בחול"ל. זית"א). אבל לא ביום טוב א' של פסח

⁵ מנהג יהודי קונסטנטיין שאין אומרים השכבה מר"ח ניסן, גם לא בעלייה לתורה. [והוא מנהג המקורי באלג'יריה, כמושמוע מספר 'צרור החיים' לרבי חיים קצבי. כידוע שמנהגי קונסטנטיין נתקבצו בקונטרס המנהגות לרבי יוסף בן מניר הקדמון. זית"א]

מקורות וביאורים

¹ זה השולחן

² קרית חנה דוד ח"א ס' נ"ז. פרי צדיק, צרור החיים קצבי ליקוטי שו"ע או"ח, ובית יהודה במנהגים דק"ח ד' הפ"ח, הר"אל ד"ז

³ ויגש אליהו ע"פ דעת באה"ט ס' תרע"ה וס' תכ"ט, שאין להזכיר נשמות בחודש ניסן

⁴ דרכי דוד בן כליפא (שם) בשם יבין ובוועז ח"א כ"ז דף י"א ע"א, פרי צדיק

⁵ דרכי דוד בן כליפא ס' ל"ג.

⁶ מנהג אלג'יר השתנה ע"פ סברת השו"ע [דלא כמנהג המקורי שלא היו אומרים בכל חודש ניסן, כמשמע ביצור החיים לרבי חיים קצבי. זית"א].

מניעת אכילת דגים וזיתים שחורים בניסן

⁷ מנהג לא לאכול זיתים גם באלג'יר. כמו שאכילת זיתים שחורים גורמת לשכחה, כך לא אוכלים אותם בחודש ניסן, שהוא עיקר זכירת יציאת מצרים. אמנם, הסיבה העיקרית היא שהגויים היו מביאים אותם בקופסאות ושקיות שהיו בהן קמח. ולא היה אפשר לבדוק ולנקות כל זית וזית מהקמח שנדבק בהם.

⁸ מנהג משפחות בווארון, מקנס וטוניס, לא לאכול דג בחודש ניסן, וסמך במסכת פסחים ק"ב ע"ב, כי האוכל דג שיבוטא בימי ניסן לוקה בצרעת. דווקא אותו דג היה מוכר באלג'יריה בשם 'שבוך' (שבוט). ידעו כי רק מאוד טרי היו אוכלים אותו, והיה לפעמים גורם אבעבועות קטנים, והוא חולה השחין, אחד ממוני הצרעת רח"ל.

משפחות הידועות שהיו נמנעות מלאכול דג בניסן הם משפחות דהן, שרביט, לנקרי, הלחמי, אלבו, אביכזיר וסביעני.

ואני הכותב שמעתי פעם ממשפחת לנקרי, כי בימי קדם קרה אסון בהפיכת סירה שבה היו יושבים כמה ממשפחות הללו, ונחרש בחודש ניסן. על כן, אינם אוכלים דג בימי ניסן לזכר מעשה זה.

מקורות וביאורים

⁶ הערות רבי אברהם טובייאנה ליכין ובוועז להרשב"ץ.

⁷ מיים חיים לר"י משאש ח"א ס' ק"ץ

⁸ מיים חיים לר"י משאש ח"ב ס' ל"ו. אוצהמ"ב ח"ב ס' תרפ"ו

הנהגות ר"ח ניסן

הדלקת נר בר"ח

⁹ בראש חודש ניסן מדליקים נר בלי ברכה עם שמן זית, ונהגנו להוסיף קצת חלב, אף שעיקר הוספת החלב הוא במימונה במוצאי פסח, (עיין להלן). האישה מכניסה בכוס תכשיטי זהב, זכר להקמת המשכן במדבר, וגם לציין שנשי עם ישראל לא השתתפו בעוון עגל הזהב, ולא תרמו מאומה למעשה זה.

¹⁰ ויש אומרים כי הוא לסימנא טבא לכבוד שנה החדשה (חודש ניסן הוא ראש החודשים).

אכילת מצה

¹¹ לא אוכלים מצה מר"ח ניסן עד ליל הסדר של פסח, כדי שאכילת מצה תהיה חדש ויברך עליה בליל הסדר. ויש שנהגו מפורים למנוע מלאכול מצה. לכן, וודאי שלא אוכלים מצה אפילו עשירה. זית"א

קריאת קרבן הנשיאים

¹² אומרים כל יום קרבן הנשיאים.

צביעת הבית

¹³ נהגו לצבוע הבית מחדש והוא מנהג עתיק, כמנהג בזמן בית המקדש לסייד את הבנין בפסח.

מקורות וביאורים

⁹ זה השלחן גג-אוצר המכתבים לר"י משאש ח"ב עמוד קנ"ג. כבר העידו בתקופת האר"י ז"ל, מנהגו של רבי אברהם הלוי ברוכים ז"ל, שהיה מדליק נר לכבוד ראש חודש [בלי ברכה] (הנהגות מקובלי צפת בסוף ספר החזיונות דפוס שובי נפשי. הגהות לזוהר. אסופות).

¹⁰ אוצרות אמת נקאש בשם כתב שם טוב.

¹¹ למודי ה' לרבי אברהם אנקוואה

¹² אור זרוע, סדר היום, של"ה. עיין ספ"הק שער האמת וקונטרס נקמת ישראל ויהודה שאין להוסיף שום בקשות ותפילות של הספר ח"י, ובפרט, מי שאין לו יד בקבלה, וכאזרת רבי אברהם טובייאנא מאלג'יר בהקדמת ספרו 'אשל אברהם'..

¹³ אוצרות אמת דף שפ"ח בשם מסכת מידות (פ"ג ד')

שבת הגדול

¹⁴ רבי דוד אשכנזי ז"ל, רבה של וואהרן ורבה של אלג'יריה האחרון כולה, מסביר את טעם קריאת שבת זו בשם 'שבת הגדול': יום טוב ראשון של פסח נקרא בתורה בשם 'שבת', ככתוב בענין ספירת העומר "וספרתם לכם ממחרת 'השבת'". לכן, כדי להבדיל בין שבת שקודם חג הפסח, לבין יום טוב הראשון של פסח, קראו שבת זו בשם 'הגדול'.

¹⁵ עוד טעם, שבת זאת נקראת שבת הגדול, על שבני ישראל במצרים נחו מעבודתם, וידעו כי סוף השעבוד הוא והגיע גאולתם, ע"י שאחזו באליל מצרים וגיררו אותו הביתה. וקראו שבת זו בשם שבת הגדול, על שהשתחררו מעבודתם סופית.

¹⁶ בשבת זו, נוהגים לחזור בהגדה של פסח בשירה, מ'עבדים היינו' עד 'למעיינו מים'.

¹⁷ יהודי אזור המזאב (סידי בו סעדה, גרדייא, לגואת ועוד) מפסיקים קודם, בפסקא 'לכפר על כל עוונותינו'.

¹⁴ קרית חנה דוד

¹⁵ בנפש דוד סקאלי דף ט' אות צ"ג

¹⁶ הרד"א, הרב פרי צדיק

¹⁷ ויקח עמרם

ברכת האילנות

זמן ברכת האילנות

¹⁸ מברכים ברכת האילנות בחודש ניסן דווקא.

¹⁹ מותר לברך, אם עבר חודש ניסן ולא בירך עד יום ראשון של חודש אייר, כל עוד²⁰ שהאילן פורח.

²¹ אין לחזור ולברך בברכת ראיה בתוך ל' יום, על אותו דבר שכבר בירך.

²² אם ראה ביום ג' שהוא ל"א, יכול לברך, אבל ביום ד' שהוא יום ל"ב (לחודש ניסן), לא יברך כפשט מרן.

מועד ברכת האילנות

²³ המנהג הוא לברך בימי חול המועד.

בתלמסאן נהגו לברך ביום אסרו חג, והוא מנהג יפה לשמור ביום אסרו חג מרוח החג, ולא מיד לחזור ליום חול.

²⁴ יוצאים עם כל המשפחה, ועורכים סעודה קטנה או ברכות, ולכל הפחות, פירות ומגדניות לאכול במקום שמברכים את ברכת האילנות.

¹⁸ זה השולחן

¹⁹ ויגש אליהו גיג' בשם שבח פסח ושון"ת שער שלמה זוראפה דף ס"ה ע"ב וברכ"י.

²⁰ אמנם, אין כן דעת השו"ע ס' רכ"ו, המפרש את הדין כדעת המרדכי (כמובא בב"י שם) שהעיקר אינו הפרח אלא בישול הפרי. כל עוד הפרי אינו בשל לאכילה, מותר לברך, בין שיש פרח בין שאין פרח באילן.

²¹ נוה שלום שולאל דף קי"ח ב-ג' בשם המ"א, לחם חמודות, והלבוש, ודלא כהמט"י ואליה רבה.

²² נוה שלום שולאל (שם) בשם הרב חמד משה ס' ר"ח

²³ חוקת הפסח לרבי אברהם אנקוואה מוהראן, בית הבחירה חמוי. אוצרות אמת בשם אוצהמ"כ (ח"ב ע' קנ"ג) ובשם רינה וישועה.

²⁴ עיין במנחת יהודה פרשת עקב, כי קצת למדנים טעו בזה, שרק מברכים ולא אוכלים. אין שום תיקון נשמות המגולגלות בצומח ע"י ברכת האילנות. ברכה זאת היא מברכות השבח, וכמו כל ברכה, לא מורידה ולא מעלה שום נשמה אלא מתקנת ניצוצות הקדושה ע"י ג' אופני הפעולה: מחשבה, דיבור ומעשה. לכן, אף בשבת, אין פעולת בירור בגלגול הנשמה, ודלא כפי שקצת אמרו, כי הרי, מלאכת בירור לאלתר, מותרת בהחלט. הרי, בורר יש! וכך נהגנו עם רבינו רבי מאיר זייני ז"ל.

ברכה עד שהפרי יהיה בשל לאכילה

²⁵ נהגו שמברכין כשהתחיל גמר הפרי אעפ"י שעדיין לא נפתח להוציא הציץ

²⁶ כל עוד שהפירות לא גדלו (בשלו), מותר לברך, בין שקודם ניסן בין אחרי חודש ניסן, וצריך עיון למעשה.

²⁷ אמנם, מקובל כי יש לברך כשעדיין הפרח לא נפל, ולא אחר שנפל הפרח וגדל הפרי. באופן כי פר"ח אותיות רפ"ח ניצוצות הקדושה שיש לכוון עליהם בשעת הברכה, להעלות אותם ולתקנם.

סוג האילן

²⁸ נהגו שאין מברכים אלא על פרחי רימונים. ויש שמברכים על אילני שקדים ועל כל אילני מאכל.

²⁹ מותר לברך על אילני ערלה, ואין דין ערלה בפרחי אילנות.

מקורות וביאורים

לא זו בלבד, עיקר פעולת תיקון הגלגול הוא דרך פעולה, קריא, קיום מצוה ומעשה. לכן, עיקר תיקון נשמה מגולגלת היא דרך אכילה ושתייה. ולא הברכה לבדה. נמצא, כי תפילות הנאמרות אחרי ברכת האילנות לא מוצדקות ואף מטעות. ומכיון שעיקר פעולת תיקון הגלגול הוא באכילה ושתייה, רבי יהודה פתה יצוק"ל קרא קצת תגר על אותם למדנים שמברכים ולא אוכלים במקום.

נמצא כי המנהג הקדמון לצאת בפרדסים בחול המועד דווקא, שהם ימי רחמים כידוע, לברך ברכת האילנות ככנפויה או במשפחה, ולאכול במקום או סמוך למקום ברכת האילנות, הוא המנהג המקורי והנכון. גם מנהג העתיק הזה מורה דרך הנכונה, אף לפי תורת הסוד הישרה, ולא תורת שקר הח"ן, לאכול במקום ולתקן אז גלגולי נשמות ולא זריזין מקדימיין שחוטפים את המצוה בלי שום שמחה אמיתית וכבוד, למצוה שמקיימים פעם אחת בשנה בלבד.

²⁵ בדרך כלל, הציץ נופל קודם גמר גידול הפרי, לקראת תהליך בישולו. מ"מ, כך הוא דעת השו"ע וכמובא בב"י בשם המרדכי, שיברך עד גידול הפרי, קריא, עד שהפרי בשל לאכילה, וכך נהגנו בלי שום חשש. עיין ב"י ושו"ע ס' רכ"ו

²⁶ א"ר. שער שלמה זוראפה ס' ק"ג, ליקוטים ס' רכ"ו ס' א'

²⁷ בנפש דוד סקאלי דף כ"ג אות הע"ד

²⁸ ויגש אליהו בשם הברכ"י והבאה ט"ו.

²⁹ קרית חנה דוד ח"א ס' ל"ד

³⁰ נהגו כל אחד מברך אף שיש מניין, ולא א' מברך לכולם, ועונים אחריו אמון.

³¹ יש שנהגו שהגדול מברך ומוציא י"ח הנוכחים איתו, ועונים אחריו ברוך הוא וברוך שמו ואמן. ובסוף אומר רבי חנניה בן עקשיה וקדיש על ישראל.

³² אין לומר שום נוסח יהי רצון וריבונו של עולם ושום כונות שתקן הספר חמ"י, אלא יודע חן בלבד, ואלו שיגידו ולא יבינו, ייענישו.

³³ יברך גם על אילנות טובות הברכה הבאה: שככה לו בעולמו.

מקורות וביאורים

³⁰ זה השולחן

³¹ ויגש אליהו והוא מנהג טונים. וכך נהגו עם הרב מאיר זייני ז"ל. הגדת אהבת הקדמונים מרבי עמראן צבאן מגרדאייא בשם פתח הדביר

³² הקדמת **אשל אברהם** לרבי אברהם טוביאנה. [ואין הכרעה בדברי המחבר ז"ל (זה השולחן), הטוען כי הרי מזכירים נשמות בבקשה שבעת ברכת האילנות. ומחילה מכבוד המחבר ז"ל, אלא שאין כל הוכחה בזה, שבקשה (תפילה) זאת אינה כלל קדומה אלא מאותו ספר המוטל בפסק שנדפס כ-280 שנה בלבד, ואין מורה על שום חיוב מצד הדין, ובפרט מצד חכמת הקבלה, שלא ראינו אף פעם כי ברכה או תפילה יכולה לתקן נשמות הנפטרים, חוץ מאמירת הקדיש, כידוע. זית"א].

³³ שו"ע או"ח ס' רכה ס"י

דינים והנהגות מפורדים בחמץ

נהגים ישראל להחמיר מומן קדמון, והוא דרך קדושה

הרשב"ץ במאמר חמץ:

וכבר נהגו חומרות גדולות ישראל קדושים בזה.

שלא להשתמש בכלי חמץ לפני הפסח למלוח בהם דגים או זיתים או בשר או גבינה לצורך הפסח. וגם [שלא] להוציא יין מהגת. אלא בכלים חדשים. **וכל זה דרך קדושה הוא.**

וכן יש אוסרין לקנות חמאה ודבש ושמון מן הגוים בפסח. **וכל זה חומרא הוא.** והגאונים ז"ל התירו לקנות מהגוים שמן ודבש וחמאה בפסח. כמו בכל השנה כולה. משום דסתם כליהם אינן בני יומן. ונותנין טעם לפגם. ואין הפרש בזה בין איסור חמץ לשאר איסורין. ולחמץ בעין ליכא למיחש. דאחזוקי ריעותא לא מחזקינן: עכ"ל

איסור דגים מלוחין

³⁴ נהגו לאסור דגים מלוחין בפסח ע"פ סברת הרשב"ץ ז"ל, אע"ג ששורין במים ב' או ג' ימים דאז יוסר מלחן, אע"ג דכאן נהגו בפסח כמאן דאמר: אינו חוזר ונייעור.

חוזר ונייעור

³⁵ נהגו באלג'יריה שאין חוזר ונייעור.

הכשרת כלים

³⁶ עדיף לייחד מערכת כלי בית ובישול לחג פסח, ולא להצטרך להגעיל כלי חמץ לכלי פסח.

³⁷ מנהג אלג'יר להכשיר מרחשת שמשתמשים בה במחבת בטיגון ע"י ליבון

³⁴ כ"כ הבית יהודה שם. ועיין להמ"ט ס' תמ"ז מה שהאריך למענייתו בענין זה, וי"ל עליו ולהשתעשע בו לעת הפנאי.

³⁵ הבית יהודה בס' המנהגים שם דק"ח. אוצרות אמת בשם הרשב"ץ במאמר חמץ ופרחי כהונה לרבי מסעוד הכהן מוואהרן.

³⁶ אוצר המכתבים חלק א' ס' קפ"א דף עז

³⁷ מאמר חמץ להרשב"ץ עם הגהות רבי שמעון דוראן בן הרשב"ש

מכירת חמץ

אף שבדודר האחרון, מכירת חמץ נהייתה היתר גמור בעיני הבריות, מ"מ, מקורה היא בחשש הפסד ממון, קריא, דווקא לבעלי חנויות, שהיסול החמץ עולה להם הפסד כספי מרובה. ולא אמורה להתקיים אצל האישי הפרטי, שאין לו כ"כ הפסד ממון בביעור כל החמץ שבביתו.

38 מנהג המקורי באלג'יריה היה לגמור את החמץ קודם חג הפסח, ולהוציאו מן הבתים ומן הרחובות

חמץ בפסח

39 המוציא חמץ ביום טוב ויכול לבטלו, ע"י זריקתו בבית הכסא, אינו מוקצה, ויכול לקחתו ביד על מנת לבערו (לבטל/לזרוק אותו).

עישון וטבק

40 יש להתיר להריח הטבק בפסח, אף שהרטיבו אותו עם נוזל חמץ, כי כבר פג תקפו של ריח החמץ, לדעת האוסרים. והמריח בו יש לו ע"מ לסמוך.

41 נהגו ששותין הטוטון (הוא עישון ה"נרגילה". זית"א) ביו"ט ובפסח.

42 עישון הפיפ"א (מקטרת) ושל הסיגריה, מותר ביום טוב מצד הדין.

בענין איסור כיבוי ביום טוב

43 האיסור הוא למנוע מלעשן נרגילה למי שרגיל בו, כי הוא מבטל שמחת יום טוב. וכבר התירו הרבה פוסקים, שאין כאן כיבוי או ביעור.

38 אוצר המכתבים ח"ג ס' אלף ת'

39 ויגש אליהו ס' מ"ט. הר"אל ד"ט

40 קרית חנה דוד ח"א ס' ע"ה

41 זה השולחן דיני יום טוב. שתיית הטוטון הוא הנרגילה, היא שנשיפתו ע"י מים, ולכן נקרא "שתייה". ועד היום חשש חמץ קיים אם מוסיפים במיכל הזכוכית חומרי חמץ או טעם וריח טבעי וחשש בתעורבת. אם לאו, הרי דרוב החומרים הם כימיקלים, וה' ירחם.

42 מים חיים לר"י משאש ח"ב ס' ק"ד ע"פ מורה באצבע ס' ז' אות רי"ב.

43 שו"ת מים חיים לר"י משאש חלק א' ס' ר"ג דף קס"ו בשם שערי תשובה. וכפל דבריו בח"ב ס' ק"ד דף ס"ג

בענין חשש המין

בזמן ר"י משאש ז"ל, עדיין היו יוצרים את הסיגריות עם מוצרים טבעיים, ובכל זאת התיר לעשן סיגריה בפסח, בנוסף להיתר שלו לעישון הנרגילה. וכבר בספרו מים חיים ח"ב סי' י"ג דף ז', מעיד כי לא היו מדביקים את נייר הסיגריה, אלא ע"י מכונה שדוחקת בכוח.
לכאורה:

- א. דבק סיגריה אינו אכיל לכלב, ולכן אין בו חשש המין
- ב. מכל החומרים הכימיקלים הנמצאים בכל חלקי הסיגריה, בטל טעם החמוץ
- ג. אין שום חומר טבעי בסיגריה, לא הטבק, ולא תוספות ריח וטעם לשבב את ה'טבק'

כיום, בין שדוחקים את הנייר, בין שמדביקים אותו בדבק, כל החומרים הם כימיקלים. אף מה שנקרא 'טבק טבעי', אינו לגמרי טבעי. ואפשר כי רק עלי טבק אורגינלים וטבעיים שלמים מהווים פחות סיכון. אלא סיכון יש בכל אמצעי עישון. ואין להתווכח עם ממצאים עכשוויים בחומרי תוצרת סיגריות, שהמפעלים משתמשים אף בחומר 'מימין ציאנידי', שאחת מנוסחתו נתן את 'צ(ז)יקלון B' שהגרמנים יש"ו השתמשו להשמדת המוני יהודים במחנות השמדה.

אלא שלמעשה, הסיגריה מאוד מזיקה וכיום, כבר הוכח שאין כמעט טבק אמיתי אלא חומרים אסורים ומסוכנים. ובפרט בסיגריות שמקור תוצרתם במדינות ערב, שאין כמעט פיקוח. כך גם טבק טבעי בגלגול עצמי, הגורם מאמץ יתר למעשן בנשיפה.

אורז

44 מנהג ירושלים ורוב אלג'יריה לא לאכול אורז בפסח.

45 יש מין אחר שהוא גדילי עם האורז ומובדלין בצורתו, אינה אוסרת התבשיל שהוא מין אורז.

46 אין לאכול אורז בפסח, אפילו ע"י התרה. במקרה שאין מה לאכול, יאכל קטניות אף בלא התרה.

44 ברכ"י בשם הפ"ח, איגרות רחמיך רבים לרבי רחמים נאהורי ז"ל מעיר ענבה (בון) באלג'יריה. והוא מנהגנו באלג'יריה. ואף סבי יעקב זיתון ז"ל, ביטל את מנהג אכילת אורז כשהתיישבו בחזרה באלג'יריה. ומה שכתב ר"י משאש ז"ל במים חיים ח"ב סי' מ"א, כי נהגו לאכול אורז בפסח עם תעודת כשרות בקונסטנטין ואלג'יר, אחרי מחילה מכ"ת, לא דק בדבריו, כי כבר נאסר האורז ורוב הקטניות היבשות באלג'יריה מדורות הקודמים, ובדור שלו (של ר"י משאש) כבר הוסרו הרבה רצועות בעקבות כיבוש הצרפתים שר"י, וכגון ביטול גידול פאות הראש הארוכות. גם, יש לזכור כי הגאון ר"י משאש ז"ל, אף שהתיישב בתלמסן, לא היה יליד אלג'יריה, והמבין יבין.

45 כ"כ הבית יהודה בס' המנהגים דק"ח

46 ר"י רנסיה

47 הנהג איסור באורז, ורוצה לאכול אורז ביום ח' של פסח שחל בשבת, מותר לו לבשל ביום ז' של פסח (שהוא יום ששי וחול המועד). אך, הוא עצמו, אינו יכול לאכול באותו יום, אלא אם יש לו אורחים הנוהגים היתר, ואז הוא יכול לבשל להם.

48 המין הנקרא ברא' קא (הנקרא גם כמון השחור והוא קצח השדה. זית"א) הנמצא בחטים ושעורים, ואנו קורין זוואלא, אוסר התבשיל.

אף שהריב"ש והרשב"ץ התירו אכילת אורז וקטניות, יש להבין כי פסקו כך בעקבות מנהג מקור ילידתם, קריא, בספרד. אמנם, כבר מצינו כי ראשוני חכמי אלג'יריה, כ-250 שנה קודם הגעתם של הרשב"ץ והריב"ש לחוף אלג'יר, העתיקו ספר המנהגות, מקור מנהג אי אכילת קטניות, ואין לנו הוכחה כי לא היה המנהג כן באלג'יריה ומקומות אחרים בצפון אפריקה.

49 בתלמסאן, נהגו להחמיר באורז בלבד, מחמת חשש תערובת חמץ.

50 בתלמסאן ווואהרן, הקילו לאכול אורז וקטניות בדורות האחרונים, שחשש תערובת חמץ נעלם. גם הכורכום (זעפראן) התירו.

מנהג מניעת אכילת עוף בפסח

51 אם נמצאת חיטה א' מבוקעת בתרנגול, אם הוא ביום ח' של פסח, מותר להשהותה עד אחר הפסח.

52 אמנם, מנהג איסור אכילת עוף צלי או בקדירה בליל פסח, מקורו בתלמוד ירושלמי: "ר' בא בעא קומי ר' אימי אפילו בשר עגל. א"ל אפילו בשר עגל. אפילו בשר עוף? א"ל אפילו בשר עוף! סברין מימר אפילו ביצה אפילו קולקס. א"ר יודן בי ר' הנין ובלבד מן השחיטה". ועיין איך רמז הירושלמי ענין הביצה בשם האמורא הקדוש רבי בא בעא. בעא, הרי ביצה היא.

47 כ"כ המחבר ס' תס"ז והביאו הר"א דף ט"ז ג'

48 זה השולחן

49 תשובות מערביות (דף 533) בשם אוצהמ"כ

50 אוצהמ"כ לר"י משאש ח"א ס' קס"א. והכורכום הוא מציצי פרחים. רנה וישועה.

51 זה השולחן בשם מרן השו"ע בס' תס"ז סק"ט. הוא מנהג מפורסם ומוכח גם בספרי הפוסקים כגון קמח סולת. אולם כיום, העופות נמכרים נקיים, ואין חשש למצוא גרעין חיטה בקיבה. בכל זאת מי שנהג כך, ימשיך במנהגי אבותיו, אף שהטעם בטל, אלא אם כן יש הפסד ממון או מצב בריאותי. זית"א

52 פסחים פ"ד ה"ד

⁵³ אין שום היתר להקל באכילת קטניות גם היום מכמה סיבות

⁵⁴ הגדרת קטנית לספרדים יוצאי אלג'יריה, היא, כל ירק שהתייבש והתקטן, כגון פול, עדשים, ועוד, נקרא קטנית, בתאי שהוא מאכל לאדם.

⁵⁵ דווקא מין האדמה נקרא קטנית, אבל לא פרי מהעץ.

⁵⁶ באלג'יר, וחבל קונסטנטיין (כולל בון), המנהג הוא איסור אורז וקטניות בפסח, אלא מותר בקטניות טריות ולחות.

⁵³ מנהג איסור בקטניות ואורז ושאר תבלינים, בעיקר מחשש תערובת חמץ (שעדיין בחלק מהם קיים עד היום. ואני הכותב, כבר מצאתי בשנים האחרונות, בימות השנה, גרעיני חיטה או שעורה בחבילות אורז, במושך הבדיקה). ומובא בספר מנהגי ארגיל לר"י עייאש ע"פ רבו ז"ל, וכך גם בדברי רבי יוסף גיאנסיה ז"ל מקונסטנטיין, ובשו"ת רחמיך רבים לרבי רחמים נהאורי ז"ל מעיר בון (ענבה) ובשו"ת מים חיים לרבי יוסף משיאש ז"ל בענין מנהגי תלמסאן. עיין ספר הנהדר החדש (התשפ"ד) אוצרות אמת לידידי הרב החכם הדגול רב יוסף נקאש יצ"ו, דף שצ"ז/ח. והנה כמה סיבות:

- א. משום גזירה, כפי שראינו כי חכמי אלג'יריה, 200 שנה בערך קודם הגעתם של הרשב"ץ והריב"ש לחוף אלג'יריה, העתיקו ספר המנהגות לרי אשר ב"ר שאול מלוניל, מקור השני, אחרי מסכת יבמות ס"ג ע"א הגורס חימצי ורש"י מפרש קטניות.
- ב. מחשש מראית העין ומעשה קדירה, שהתבשילים דומים מאוד (וכמח שראינו במעשה עם אביר יעקב הוא רבי יעקב אביחצירא זיע"א)
- ג. משום חומרה, ולא משום מנהג טעות המבוסס על איסור, וכי אין איסור מן הדין, אלא יש כן איסור ביטול מנהגי אבותיו
- ד. מאכל קטניות אינו עולה על שולחן מלכים עד היום, ואינו טוען שמחת יום טוב בבשר ויין
- ה. אין לחייל להחמיר, בפרט במצב מבצע. ויחזור למנהגי אבותיו כשיחזור לשלום בקרב משפחתו, ה' ישמור כל חייל וחייל.
- ו. עד היום קיים חשש של תערובת חמץ בגידול ועשיית היכמון, אף עם תעודת כשרות בד"ץ מסויימת.

⁵⁴ עיקר מניעת הקטניות הוא שאין כבוד ליום טוב לאוכלם [הרשב"א] גם הרשב"א החמיר בהם, ולגבי אורז בדעת רבי יוחנן בן גורי אף שחז"ל התירו כידוע.

⁵⁵ החיד"א בטוב עין סימן ט' אות ו' בענין הקפה שאינו קטנית כי הוא גודל על עץ.

⁵⁶ איגרות בסוף שו"ת רחמיך רבים לרבי רחמים נהאורי ז"ל

פול עדש וקטניות שונות

57 הפול טרי (לח) אינו קטנית אלא ירק.

58 בקונסטנטין ואגפיה, מנהג לא אוכלים קטניות יבשות, כגון פול, עדש אפונה, וקטניות. גם לא בוטנים. אבל מותר לנו אפונים ופולים לחים (טריים. זית"א).

59 אין אנו אוכלים 'חומוס' מלשון חמין, ויש לקיים המנהג, היות שרוב מנהגי פסח מבוססים על רמזים וגימטריות, כמו 'פסח' הוא לשון 'פה סח', 'כרפס' הוא 'כר פס' או 'ס' פרך' או 'מרור' גמטר' מות' או רמזים אחרים. גם לא תירס, ולא טחינה.

60 מין הנקרא אדרא בלשון ערבי, ויש שקורין גרן טורקו (תירס. זית"א) להיותו מערי תורקיא (כך חשבו אז, אלא מקורו מאמריקה הנקרא אז עולם החדש. זית"א), הוא מין קטנית ואינו מחמין, ומותר לאכלו (לנוהגים לאכול קטניות. זית"א) בפסח. והפת הנעשה ממנו יברך שהכל, ובתבשיל יברך בורא פרי האדמה.

61 נהגו בשמן זית ושמן קנולה עם כשרות לפסח, ובבירור שאין תערובת חמין.

גרעיני הקנולה (הלפתית) אינם כלל ראויים לאכילה לאדם, וגם לא לבהמה (אלא רק השורשים של הלפתית), ולכן אין להם דין קטניות. ועוד כי אין להוסיף על מנהג המקורי.

62 המים ששורים בהם הגרגורות שנקרא אניט'ו (גרעיני אניס – טריח. זית"א) ומשתהים ימים הרבה כדי להוציא מהם מים שרופים (anisset אניט. זית"א), דינן כמו השריית צמוקים, ונחשב כמי פירות, כיון שנשתנו המים מבריתן. וזה דומה למי הים שמושתנים ע"י העננים או ע"י בישול האור, ונעשים מתוקים. לכן, מותר לגבל קמח במים הללו, כדי לדבק אלק'טרה ואלג'עבה, כשמוציא מהם שכר לצורך פסח. אמנם

57 ארץ החיים סתהון ס' תנ"ג ס"א דף 133 בשם בית דוד מסלוניק חלק יו"ד ס' רי"ז ס"ה, ומפורש בשו"ע יו"ד ס' רי"ז ס"ק ה', שהפול טרי אינו קטנית אלא ירק.

58 ר"י רנסיה. רחמיך רבים נאהורי-איגרות

59 אף שרבי יוסף משאש ב'מים חיים' לעג על מנהג זה. האמת, רוב היהודים שומרי מסורת ושומרי תורה, היו נמאסים מלהזכיר בימי הפסח, מילת 'חמין', מרוב קדושת וחומרת החג ועונש כרת. עיין גם דברי כתר שם טוב גאון.

60 העלה הרב ח"ש ח"ב סו' מ"ו בראיות גמורות. והביאו הר"א ד"ד ג', וכפול ד"טו ד' יע"ש

61 רב יעקב אריאל מרמת גן. (א. ישיבה)

62 בית יהודה בס' המנהגים דק"ח משם רבו וכן מצא בתשובת מהר"א טווא ז"ל בכתי"ק יע"ש וכן העלה בתשב"ץ ח"א ס' מ"ז ושם הוסיף טעם אחר מדיליה משום דהבל והזיעה העולה מרתחת הגרגורת היא כמים עצמן הט"ו ול"מ"פ עם מים דממהרין להחמיין אין תקנה אלא לדבק בטיט וכיוצא, בלא שום עירוב קמח כלל, ודלא כמקצת טועים שהם מורים להקל יע"ש.

יזהרו שלא להביא עליהם שום מים בעלמא. ומכל מקום, אין להתיר להמון העם כלל, מפני שאינם נזהרים, ולכן נהגו בהם איסור. והיום משקה האנים עם הכשר מוכר, כשר למהדרין. (זית"א)

תבלינים

⁶³ יוציא קונסטנטיין, לא משתמשים בשום תבלין, חוץ ממלח ופלפל שחור, והריסה.

⁶⁴ גם נהגו לא לאכול זעפראן, דבש וכרכום.

כרכום שנקרא זעפראן, יש בו ב' מינים, דהבא מטונס וטראבלס (לוב. זית"א). וכל הבא מן צפאנייה (ספרד. זית"א), הוא מוחזק בכשרות, דלעולם אין מזייפין אותו. אבל הבא מארצות תורכייה, מזייפין אותו בסולת של תבואה לתותה, ויש בו קצת הכיר שנראים בה קצת חוטים לבנים, כ"כ הרב שם. דברי זה השולחן לפני כ150 שנה (זית"א).

סוכר

⁶⁵ באלג'יריה הסוכר היה מוחזק כמעורב בו קמח או סולת. ולכן, הרבה נמנעו לאכול סוכר בפסח. נהגו אבותינו לאכול תמור עם שתיית הקפה, בתחליף לסוכר. זית"א.

⁶⁶ צוקאר הבא מעיר פורטוגאל מוחזק שאין בו זיוף ונאכל בפסח, וכ"ש אותו כעין דפוס שאין בו חשש חמץ. עוד כתב הרב שם המג"ב, שהוא צוקר קנדיל (קנה סוכר. זית"א), דהיינו הבא מקאנדייה, והוא נעשה מחמצית הצוקאר הזך ונקי שמבשלין אותו ומבררין מתוכו מגאלב, הוא זך בלי שמרים מבלי פסולת.

⁶⁷ אמנם חכמי וואהרן התירו סוכר וקטניות שאין בהם חשש תערובת חמץ.

⁶³ אוצרות האמת דף שצ"ח בשם רבי יוסף גיאנסיה ז"ל. כידוע כי גודל א' מין דגן, בצד שדות גידול ה'כמון'. ועד היום, יש חשש תערובת חמץ באכילת כמון, אף שכשרות הרב מחפוד התירה (לא כל שנה. זית"א). 'הריסה' מכילה פלפל חריף אדום, שום ושמן. רבי יוסף משאש מתלמסאן, דחה את החומרות האלו (אוצהמ"כ ח"ג אלף תקכ"ד), שבעיניו, נאסרו בגלל ספקות תערובת חמץ. אמנם, ר"י משאש ז"ל, גם היה מליד מקנאס שבמרקו, ושם התירו קטניות ותבלינים, ואפשר שמנהגו האישי, המבוסס על חכמי עירו המקורי, שקל והשפיע בדבריו בענין הזה.

⁶⁴ ויגש אליהו ס' מ"ט

⁶⁵ שו"ת מגן דוד יג' ס' ב'. מט"י ס' ב'. צ"וד ס' ע"א. ויגש אליהו ס' מ"ט. והיום לרוב, בטל המנהג מכוח המציאות.

⁶⁶ כ"כ הרב שם

⁶⁷ אוצרות אמת (ת) בשם רינה וישועה ופרחי כהונה (או"ח ס' י"ד)

כיום, בארץ ישראל בטל החשש לגמרי, בהכשר מוכר ומפורסם.

⁶⁸ יש נוהגים להימנע מלשתות כל מיני שתיות וסוכריות בפסח לשם שגוי משאר השנה. גם לא היינו משתמשים בתנורים כלל [חוץ מתנור המרכזי המוכשר לאפיית מצות בתוך החג] – הכלל הוא: לבשל הבישולים המסורתיים, המשותפים לכל הקהילה, כי הם נערכו לפי צורך וקיום המנהג. ואין צורך לעשות כמו כולם'.

דיני חיטה נמצאת בתרנגול או בתבשיל ובאורז

⁶⁹ חמץ הנמצא באורז או בתבשיל של ריקין הנקרא מְתָבוּד, אין אוסרין הבשר אם סילקו אותו קודם נתינת האורז וכיצא, דמסתמא, אין רגילות מציאת החיטה בהם.

⁷⁰ אם היו ב' תבשילין לפניו, ואכלו שלישי התבשיל, ופגע א' מהיושבים בחיטה א' מבוקעת מונחת על המפה שבשלהן, ולא ידע מאין באה, מותר כל התבשילין, והקדרות מותרות, דאמרינן אתיא מעלמא.

⁷¹ אם מצא בתבשיל ג' חטים או שעורים אע"ג דלא נתבקעו. וכן אם נמצאו בזיתים כבושים, אסורים. דוקא בזיתים שנתרסקו, ונדבק זה עם זה, אפשר שלא יבדוק יפה, מטעם שאין אנו בקיאים בבדיקה. אבל בזיתים שעומדים בעיניו, בלא שום ריסוק, ואין שם עיפוש, הרי הוא דומה לדין הבשר שנערו, דנראה לעין כל מה שנדבק בו. אם כן, יכול לדעת אם יש אחרים, ואם נבקעו, ובפרט בזיתים ירוקים, דרכם לעשותם במים הרבה שיכול להתברר.

⁷² **מעשה אירע בפסח** בקטנה שאכלה תבשיל והרגישה בשיניה חיטה וכאשר אינה נמצאת בקועה. פסק מורי ז"ל דאם הרגישה מחמת דחיקת השניים או מן הסתם תלינן הביקוע בשיניה דומיא לזאב שנטל בני מעיים והחזירן נקובים. דתלינן הנקב בשיניו, וכן תלינן בריאה היכא דמששא יד טבחא. אבל אם הרגישה שלא מחמת דחיקת שיניה, או אזלינן דכאן נמצא הביקוע וכאן היה מעיקרא, ואוסרין את התבשיל. ומיהו דוקא שיש בו דעת לישאל.

נקודות וביאורים

⁶⁸ אין זה הישג גדול בחג הגאולה, חג החירות, להיות משועבד של תוצרת חו"ל או תוצרת הגויים כמו קוקה קולה וכו'. והגרוע ביותר, להמציא צורת מאכלים חמץ, במתכון כשר לפסח (כגון סנדוויץ' או כריך או פסטה). כנ"ל לטלפונים למיניהם, שפסח הוא הזדמנות להינתק מכל הבלי עולם הזה.

⁶⁹ בית יהודה בס' המנהגים וכן עשה מעשה וחזר להתיר

⁷⁰ בית יהודה בתשובה ס' ע"ז יע"ש

⁷¹ הצו"ד ס' קט"ז וז"ל ראיתי במנהגים דמה"רש צרור ז"ל ודלא כהפ"ח

⁷² כ"ב הבית יהודה בס' המנהגים יע"ש

דיני והנהגות הבדיקה

להחביא י' פתיתים

⁷³ נהגו מקובלים ראשונים להחביא עשרה פתיתים לבדוק עליהם. אחר הבדיקה מניחו בכלי ומניחו עד למחר לקיים מצוות שריפת חמץ ויבטל. והעיקר הוא לבער י' ספירות דשמאלה, הם כוחות דמסאבותא, והוא לבער כוחות הקליפות.

⁷⁴ מנהג זה אינו מזהאר"י ז"ל, אלא מרבי שמואל ויטאל המעיד על אביו, רבי חיים ויטאל ז"ל (מהרח"ו), שכך היה נוהג, וטעו בפע"ח.

מה שנוהגים, שהאישה מחביאה עשרה פתיתים קודם בדיקת חמץ, הוא גם ע"פ מנהג רבי חיים ויטאל, ודוקא האישה מחביאה. (שם)

⁷⁵ פירוש נאה מר"י גינסיה ז"ל, כי עשרה פתיתים הם כנגד עשרה בני המון שנתלו 11 חודשים אחרי המון, והיה אז בי"ד בניסן, ליל בדיקת חמץ. ולא סתם י"א חודשים, כי הם כנגד י"א ספירות דסיתרא אחרא (מכיון כי בהיפך לטומאה המספר אינו זוגי). והלוא, עשרת בני המון, היתכן מן הקדושה? אלא שהמון הרשע נשאר תלוי י"א חודשים, והוסיפו עליו י' בניו (ממספר ר"ח ילדים שהיו לו) כרותי ראש בי"ד בניסן. הלוא, מספרם ביחד, י"א תלויים כנגד י"א ספירות דמסאבותא (של טומאה).

⁷⁶ נוהגים לעטוף י' חתיכות פחות מכזית בנייר כסף.

יהודי מזאב (גרדאיה, סידי בו סעדה, לגואת) נהגו להוסיף קצת בשר. ואולי כי הבשר מתקלקל מהר ולכן יקלקל חתיכת החמץ.

⁷³ ספר המוסר לרבי יהודה כלאין מתלמסאן

⁷⁴ הגהות רבי שמואל ויטאל על הלבוש. רבי שמואל ויטאל כותב מורי הרב ז"ל, והוא כינוי לאביו, מזהרח"ו הוא רבי חיים ויטאל. עורכי ספר פרי עץ חיים (פע"ח) הביאו את לשון רבי שמואל ויטאל בקיצור, וגירסו 'מורי ז"ל'. אלא שמורי ז"ל הוא כינוי של רבי חיים ויטאל לרבו הוא האר"י ז"ל. ולכן, מקור מנהג רבי חיים ויטאל, נהיה מנהגו של האר"י ז"ל. ואינו מכון בכלל, שאין שום מקור בכתבי מזהרח"ו המעידים על רבו האר"י ז"ל, שכן נהג כך. וזו א' מעשרות מקומות שעד היום, בעיקר בשם הפרי עץ חיים או מקובלים אחרונים, "מדביקים" להאר"י ז"ל מנהגים, אמירות ועוד הנהגות שלעולם לא נהג, או לפחות, אין עדות שכך נהג. ועיין ספרינו בזה, בעיקר 'שער הדין והשלום' ו'שער התיקון' (שיצא לאור החודש התשפ"ד).

⁷⁵ אוצרות אמת בשם דיני פסח בערבית לר"י גינסיה. ואני הכותב הרחבתי קצת ע"פ פרקי דרבי אליעזר ותיקוני זוהר.

⁷⁶ אוצרות אמת דף ש"ץ בשם ויקח עמרם (74). והוספתי טעם. זית"א.

אופן בדיקת החמץ

77 אופן ביטול החמץ הוא בכל דבר, בין במפורר וזורה לרוח, בין מטיל לים, בין שורפו, וכדעת הגאונים, ולא דווקא בשריפת החמץ.

78 בודקים בהעברה ולא בקפדנות, ואנחנו סומכים על הניקיון והסדר שנעשה בימים הקודמים.

79 לוקחים צלחת וסכין, ואחרי הבדיקה, מצניעים הכל בשקית מונחת בדלת הכניסה, כדי לבער למחרת.

80 טוב ליטול ידים קודם הבדיקה [בלי ברכה.. זית"א]

נהגנו לכבות כל אורות הבית אחרי הברכה, והוא מנהג ותיק, ורק אחרי שסיימנו לבדוק, חוזרים בחדר המרכזי ומדליקים, ובעל הבית אומר כל המירא.

בודקים את החדרים כולם ביחד, ולא מתפזרים כל אחד בחדרו, אף שמדינא, מותר, כעין שליח.

81 אַבל פטור מבדיקת חמץ

82 יכול לבטל ע"י אשתו, דהיינו, שיתן לה רשות לבטל, וגם ע"י בנו שמזונותיו עליו, וגם נקרא שליח, ודוקא בניו הגדולים החייבים במצוות.

83 אם לא בדק אלא ביטל החמץ, או לא בדק וגם לא ביטל, הרי חמץ שהתחמץ בפסחה, צריך לבדוק, לכל הדעות.

77 תשובות מעריבות זרמתי (דף 521 אות ג) בשם הרשב"ץ במאמר חמץ.

78 ברכ"י ס' תל"ג ו' בשם חידושי פסחים להרב שפירא, עיין פ"ח (תל"ג א') בשם הירושלמי. גם עלי הדס סיטבון בשם איש מצליח שמצה סימוכין

79 ולא נוצה וכף כמנהג חב"ד, גם לא מלח בתוך הצלחת כמנהג הבן איש חי

80 רבי יוסף רנסיה ז"ל ע"פ מהרי"ל

81 ברכ"י בשם הבית יהודה

82 כ"ב כ"ז הר"א אל ד"ז והוא מש"ע ס' תר"ד יע"ש

83 צרור החיים קצבי ליקוטי שו"ע או"ח

⁸⁴ בנוסח כל חמירא, לא אומרים המילה חמיעא.

⁸⁵ אומרים כל חמירא ג' פעמים.

⁸⁶ ה'רוב אומרים 'כל', בקמץ קטן [תנועת החולם] ולא כל [תנועת פתח - מנהג תלמסאן] בקמ"ץ רחב.

אין מדברים בזמן הבדיקה, ואם דיבר לא צריך לחזור לברך.

⁸⁷ נהגו שלא לברך שהחיינו על בדיקת חמץ כסתם דעת מרן השו"ע, ודלא כהפ"ח שעלה שמברכין שהחיינו. והטעם שלא מברכים, כי אין הנאה להוציא חמץ מהבית.

⁸⁴ חמיעא לשון שאור. אמנם, חמירא, החמץ, כולל בו גם שאור - רבי יוסף גיאנסיה בקצור מורה דרך. וכך הוא בשו"ע. אמנם, מלשון האר"י ז"ל [בשער התפלה] נראה שחמץ ושאור הם ב' מינים שונים.

⁸⁵ אף שלדעת השו"ע וכל הראשונים מספיק פעם אחת. מקור כפילות ג' פעמים הוא מהרחיד"א, והוא כמין חוקה.

⁸⁶ וכך הוא בפסח מעובין להחבי"ב. והעיקר לבו לשמים. ואף שרבי יוסף משאש בשו"ת מים חיים (ח"א ס' ר"ן) מזכיר כי מנהג תלמסאן לומר כל בקמ"ץ רחב (שצליל פתח), מ"מ מנהג משפחתו ועיר מונאס, להגיע 'כל' בחתף פת"ח כעין חולם. והעיר רבי יוסף משאש כי אין שום סמך להם לומר 'כל' בקמ"ץ רחב. וכך משמע מדרכי הרשב"ץ בפירושו להגדה שבם 'אפיקומן'. גם סיבות לומר בקמץ רחב אינן מספקות כלל. אם דרך קבלה, שקיבלו מאבותיהם, או בגלל שנוסח הקדיש, וכל נדרי הוא בארמית, וכללי הדקדוק שונים מלשון הקודש. ואין כאן ראייה, כי יש מפרשים כל בקמ"ץ רחב, ככלי מדידה, ויש מפרשים אותו כלשון בלייה, ודלא כפירוש 'כל' הרגיל בתנועת חולם, שהו כלליות. גם 'כל נדרי' וב'קדיש' אינם לגמרי בלשון ארמית וכוללים תיבות בלשון הקודש, באופן כי השאלה היא, האם שומרים כללי הדקדוק לארמית או ללשון הקודש? נוסח 'כל חמירא' בלבד כולו בארמית. ואני זוכר כי רבי מאיר זיני ז"ל היה אומר 'כל בקמ"ץ רחב, כי הוא ארמית, וכמו חכמי וואהרן ותלמסאן.

ומה שכתב בעל אוצרות אמת אוצר מנהגי אלג'יריה כי בקונסטנטינו היו אומרים כב'תלמסאן, 'כל' בתנועת קמץ רחב (כצליל הפתח), לא דק. הרי, סבי ז"ל נולד הוא והוריו בקונסטנטינו לפני יותר מ-100 שנה, ותמיד שמענו אותו לומר 'כל' בחתף קמ"ץ (כצליל החולם). ועיין בהגדת 'פת ישירים' לרבי חביב טולידנו דף ח' אות ט', הרומז כי לאלו האומרים 'כל' בקמץ רחב (גדול-וצלילו כפת"ח) בגלל ש'כל חמירא' הוא בשלון ארמית, אין להם כ"כ על מה לסמוך, שאך בספר דניאל תיבת 'כל' היא בחתף קמ"ץ (כצליל חול"ם). ושיש לומר כן. אמנם, מסיים כדברי הרב 'פסח מעובין' שהעיקר ליבו לשמים, אחרי שכתב, כי 'פוק חזי עימא דבר', שאינך יודע, תסמוך כל מנהג העם (או הקהילה).

⁸⁷ זה השולחן בשם הבית יהודה בספר המנהגים דק"ח משם רבן ז"ל. וכן העלה המ"ט ס' תל"ד, וכן דעת הרשב"ץ בספר מאמר חמץ, וכמ"ש הר"אל ד"ז. וכן דעת מים חיים ח"א ס' קצ"ד.

מנהגים אחרי הבדיקה

⁸⁸ נהגו בליל בדיקה לאכול בשר צלוי או כבד צלוי, והוא לזכר קרבן פסח, שעדיין איננו מקריבים היום, עד שייבנה ויכונן בית בחירתנו, אכי"ר.

⁸⁹ אוכלים פיתה בשם ח'סים (וגם טריידה בעברית ערבית פירושו 'גירוש' רמז לגירוש אבותינו) עם בשר צלוי, זכר לקרבן פסח.

⁹⁰ בוואהרן ותלמסאן, אוכלים בשר ראש. וליל זה נקרא 'ליל הראשים'. וכבר הבאנו לעיל כי באותו ליל נכרתו ראשי עשרת בני המן וניתלו על העץ.

⁹¹ בליל הבדיקה בתלמסאן, היו אופים מצות, והיו שומרים מצה בצד, כדי להניח אותה ליד פתח הבית לאות שמירת הבית.

אחר הבדיקה יזהר להצניע פתיתי החמץ שמצא, ויצניע אותם ליד דלת הבית עד למחרת.

דיני לישת המצה - זה השולחן ס' מ"ז

⁹² אסור ללוש ביום הטחינה, אלא אחרי יום או יומים של הטחינה. נהגו שעורכים עיסות גדולות יותר משלשה וארבעים ביצים.

עובי וסוג המצה

⁹³ עושים המצה בעובי אצבע, אבל לא למצת מצוה. ודיעבד אין לאסור כעובי טפה.

⁹⁴ נהגו רוב העולם שאופין כל המצות הצריכין לאכול כל ימי הפסח.

⁸⁸ זה השולחן אמנם, נראה שלא חששו לאוכל קדשים בחוץ. חכם שמעון דרמון בשם רבו רבי יהודה כהן שולאל ז"ל.

⁸⁹ דווקא בשר צלוי עם פיתה/ח'סים, להראות שאין זה קרבן פסח, כי מלווה בחמץ

⁹⁰ עדן מקדם לרמ"ר אלבאז, אוצר המכתבים לר"י משאש (ח"ב אלף ה')

⁹¹ אוצרות אמת בשם אוצהמכ"ת לר"י משאש (שם).

⁹² זה השולחן

⁹³ צ"ד ס' פ"ט. ויגש אליהו ס' מ"ז. עיין שו"ע עד טפה, עדות אבי ה"י מאלגיריה. עדות יהודים

מקונסטנץ

⁹⁴ זה השולחן

⁹⁵ מובא ברשב"ץ בשם הר"ף, כי מצה קשה (רקיקה) יוצאים בה ידי חובתה. הרי שכבר מצה קשה היתה ידועה אצל הספרדים.

⁹⁶ נהגו הספרדים לאפות מצה גם קשה וגם רכה וכך. אמנם, אף באפיית מצות במכונת הסילנדר, והיתר אכילתה ע"י כל חכמי ורבני ילידי אלג'יריה בדור האחרון (בזמן רבי חיים בלייח ז"ל מתלמסאן), המשיכו בכמה עיירות, וגם בקונסטנטיין, לאפות מצות עבות עבודת יד.

מחלוקת פרצה בין ב' חכמי מרוקו שהתיישבו באלג'יריה, לשאר חכמי ילידי אלג'יריה שהתירו. נבע ממחלוקת זאת, שמקורה בתחרות תעשייתית בעיר וואהרן, עוד לפני שפנו לרבנים, רכילות ושם רע על חלק ממופעלי אפיית המצה כמו 'לה בינפאיונט' la bienfaisante.

⁹⁷ וכבר ר"י משאש אישר אכילתה באלג'יריה (אוצהמ"כ ח"ב תתקפ"ג ותתקפ"ד) בלי שום ערעור, עיין שם.

⁹⁸ אחרי גירוש יהודי אלג'יריה ב-1962, תוצרת המצות של שמעון ביטון הועברה בעיר אג'ין שבצרפת, ופיקוח עשיית כל שלבי המצות היה בידי הקפדניות של הגאון רבי רחמים נאהורי ז"ל.

בתקופה זאת בצרפת, חוץ ממצות הרקיקות (קשות) רוזנסקי וקהילות חרדיות מאוד קטנות, מצות הסדר היו קטנות, קשות וקצת עבות, מרובעות, בשם 'הלישות' (אולי ה'נילשות')? וכל מצה מסומנת בסימן, לזהות מי היא העליונה, האמצעית, והתחתונה.

⁹⁵ מאמר חמץ להרשב"ץ: כתב רי"ף ז"ל (פסחים יא: מדפי הר"ף; רא"ש פ"ב סי' יז). והיכא דאיכא זקן [או] חולה דלא יכיל למיכל מצה (דבישותא) [דיבשותא]. תרו לה במיא עד דרכיכא ואכיל לה עד דלא מתמחא. (דתנו) [דתניא] (פסחים מ"א א) יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נמוח דברי ר"מ. ור' יוסי אומר יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל אעפ"י שלא נמוח. משום דבעינן טעם מצה וליכא. ולא דוקא שצריך שיטעום טעם מצה. דהא קי"ל (פסחים קטו ב) בלע מצה יצא. אלא שצריך שישאר בה טעם מצה ולא יתבטל בבשול.

⁹⁶ עיין מעם לועז

⁹⁷ רבי יוסף משאש ז"ל היה בעצמו בודק כל יום ג' פעמים והפקיד ג' משגיחים אחרים שכל אחד היה בודק, ג' פעמים כל יום, כל א' במשמרת שונה.

⁹⁸ עדות קרולין אלישבע רבו, שאביו היה יוצר ומעביר את קופסאות המצות לשמעון ביטון.

דיני מצות הסדר

⁹⁹ אם נשברה אחת מהג' מצות, לוקחים אותה למצה השניה, שממילא יש לחצות בשתיים (הפרוסה ביחץ. זית"א).

¹⁰⁰ יש שנהגו לעשות סימן במצות של הסדר לידע מי היא הראשונה או שניה או שלישית.

יש מי שנהג לאכול מצה שמורה, אך אינו אוכל מצות בעלמא (פשוטות).

מצה שרוייה

¹⁰¹ נוהגים במצה שרוייה בסעודה בלבד (שולחן עורך, ושאר סעודות בימי חג הפסח), אבל לא במצות הסדר של ליל פסח (מוציא מצה, כורך, צפון).

התבלבלו במנהג להשרות המצה במים:

מצה שרוייה מותרת [שו"ע] אפילו בשעת אכילת שולחן עורך בליל פסח, אבל לא להשרות מצות הסדר [מצות מצווה – מוציא מצה, כורך, אפיקומין] במים, כי הרי המים מבטלים טעם המצה – אלא אם כן, לזקן או למי שאינו יכול ללעוס, וכל קצת להשרות המצה במים, אבל לא עד כדי נמיסת המצה, עיין שו"ע. וכך אני זוכר שאימא שלי ז"ל, היתה מביאה לשולחן קערה שבה מים, והיו משרים קצת את המצה, לרכך אותה, לכל סעודות ימי חג הפסח, אבל לא מצות של סדר הפסח.

דיני טיגון ובישול ועוגיות מצה

¹⁰² בזמננו, מותר לעשות כל מיני מתיקה במצה כתושה (פירורי מצה/קמח מצה. זית"א), כי עכשיו, כולם יודעים שהוא ממצה אפויה (מקמח מצה. זית"א). אין חשש למראית העין, ואין לאסור להם. גם מותר לעשות פשטידות (פשטילוס) ממצה אפויה, זכר למן.

¹⁰³ נהגו שעושין מיני מתיקה הנקרא קנידלָאָת, ובמקום העיסה עושין נייר. ג"כ עושין בסגונו (בסקואיטו - עוגיה), ובמקום חלב חיטה, עושין מצה כתושה. ועוד עושין מינים ממינים שונים, מיני מתיקה, וגם סופגנין ממצה כתושה עם הביצים.

⁹⁹ ויגש אליהו ס' מ"ז

¹⁰⁰ מנהג הראשונים. גם מובא ביכנף רננים' לרבי אברהם אזולאי סבא רבא של החיד"א

¹⁰¹ רחמיך רבים, איגרות. טוב עין ח"י, א' פ"ג

¹⁰² הרב פרי צדיק, רבו של רבי יהודה עייאש, אסר טיגון דגים במצה אפויה, וכדברי הבאר היטב. אמנם, כמאה שנה אחריו, פוסקי אלג'יריה התירו, וזה הפירוש שכתב בי"ח שולחן "בזמננו", והם: צ"וד ס' ת"ד. עיין גם צ"וד ס' ק"ח. ויגש אליהו ס' מ"ט. וכן דעת הפ"ח בענין הפשטידות.

¹⁰³ זה השולחן. אמנם, יותר מוכר בימי פורים, ולא בפסח.

104 סופגנין: על כל סופגנין מברכים בורא מיני מזונות.

105 הספריא'ס: מברכים ברכת מזונות.

דיני לישת מצה במי פירות

106 אין לעשות עיסה במים ונותנים בה סוכר, דהא מי פירות בעין אסור, גם בדיעבד.

107 אסור בפסח ללוש מצה במי פירות לעשות מקרו"ד מפני מראית העין. יש כאן משפחות שלשין המצות במי פירות דהיינו לימונים ושמן ויין.

108 אם לשו העיסה במי וורד קודם הפסח, דינה כמצה שלשו במים ממש, לענין חמץ, וחייב למכור.

ושמעתי שפעם אחת לשו קצת יחידים העיסה במי וורד ע"פ חכם א', ואסר מורי ז"ל (הרב פרי צדיק, רבי ידידיה רפאל צור, רבו של רבי יהודה עייאש ז"ל), והכריחם למכור הכל, לפי שהיה המעשה קודם פסח.

109 דין פירות החמוצים כדין מי פירות, שהרי החומץ עצמו אינו מחמץ כמבואר. יזעה שנפלה לתוך העיסה אינו מחמץ.

110 מי-שכר מחמיצים, כדין מי פירות, כיון שנשתנו מבריינתו.

104 הא"רל בשם הרשב"ץ והמחב"ר. ויגש אליהו ס' מ"ט

105 כדורים (מלשון *sphère*) של קמה מצה אפיה הנילושים במים וקצת ערק/אניזט ועם סוכר ומטוגנים בשמן – אוכלים את זה כל ימי הפסח אבל לא בליל הסדר, שאינינו אוכלים קינוח, היות והקינוח הוא מצת האפיקומין – למודי ה' לר"א אנקוואה ז"ל] כדעת החיד"א וברכת מעין שלוש בסוף. עיין קמה סולת בערך ברכת מזונות. וכן כתב הרב הש"ע מהרב המגיד בפ"ה הלכות חמץ ומצה, שדעת ההלכות כרבי עקיבא, שאמר, מותר ללוש עיסה בין שמן ודבש שיש בהם מים, לפי שאע"פ שהם מחמיצים עם תערובת המים, אין ממהרין להחמיץ יותר מהמים לבדן יע"ש. ומטעם זה, ראיתי נכון מקילים ללוש לכתחילה ביין הנעשה מצמימין שרויים במים, ואין מקפידים בזה, אבל האשכנזים מחמירין.

106 צ"וד ס' ק"ב. ויגש אליהו ס' מ"ז זה השולחן ס' מ"ח. והוא בקמה מצה לא אפיה, אלא רגיל.

107 פרי צדיק. זה השולחן. והוא מראית עין גמור, שהם אוכלים צורת עוגיית חמץ בפסח, והוא הדין בין אפיה בשרית לאפיה חלבית, שהייב היכר.

108 כ"כ הבית יהודה דק"ח בי"ג

109 בש"ע ס' תס"ב וכ"כ הפ"ח דחומץ אינו מחמץ

110 מאמר חמץ להרשב"ץ עם הגהות רבי שמעון דוראן בן הרשב"ש

¹¹¹ אמנם, דעת היכל בו' כדעת הרי"ף והרמב"ם שאין מי פירות מחמיצים, ולכן מותר ללוש בהם.
אך, חדש"י (ח'לב, ד'בש, ש'מן ויין) יש לשמור בשעת לשיתם שלא יחמוצו, ואינם נקראים מצה עשירה.

דיני לישת מצה בשכר ובחלב ושמן זית

¹¹² שכר שהוא המים שרופים הנק' עראקי, דינו כמים, ומחמיץ.

¹¹³ חלב דינו כמים ומחמיץ, ולכן יש לשמור עליו בלישה שלא יבוא לידי חימוץ.

¹¹⁴ בתלמוסאן (בשנת 1870) ע"פ רבי חיים בלייח ז"ל, גזרו ואסרו אפיית מצה בחלב, אף לתינוקות. וכך הסכים רבי יוסף משאש ז"ל.

אף שחלב כמי פירות, מ"מ החמירו בו, יען הרבו הרמאים שמוסיפים מים לחלב, ובחשש שאנשים שאינם יודעים את הדין, מוסיפים בעצמם מים למעט החלב שיש, בלישת המצה (ולא מדובר במצה אפוייה או קמח מצה, אלא בקמח חיטה השמור לאפיית מצה ומצה עשירה). חששו גם שהאדם האוכל מצה עשירה חלבית יטעה, ויאכל אותה עם מנה או מרק בשרי, אחרי שאין שום היכר והבחנה בין מצה רגילה למצה עשירה חלבית זו.

¹¹⁵ מצה שנילושה בשמן זית עם מים מותרת בדיעבד, בתנאי שלשו ואפו אותה מיד ובמהירות רבה. אך לכתחילה, אסורה.

כל האיסורים, חומרות וחששות להחמצת הבצק, במי פירות, או שכר, או חדש"י, נוגעים אך ורק בקמח מצה רגיל שאינו אפוי. בקמח מצה הנמוכר בחנויות, והוא מצה אפוייה טחונה, הכל מותר.

¹¹¹ קרית חנה דוד ח"א ס' ע"ג

¹¹² כן העלה הרב המ"ט סימן קנ"ח ד"ל"ג והסכים עם הפ"ח יע"ש

¹¹³ שם.

¹¹⁴ מים חיים לר"י משאש ח"א ס' קס"ב.

¹¹⁵ מים חיים ח"ב ס' ל"ז

דיני ערב פסח

116 התחלת זמן מנין י"ב שעות של היום, מתחיל מנין החמה עד השקיעה.

117 אין מברין האבל בערב פסח

118 לא אומרים מזמור לתודה בתפילת שחרית.

119 מותר לערוך הסגיר החודש (יאר צייט- אלפר"ק) בערב פסח.

עשיית מלאכה ערב פסח

120 נהגו לעשות מלאכה בערב פסח עד חצות.

121 החמירו בקונסטנטיין לא לעשות מלאכה מאשמורת הבוקר.

תספורת שער

אין להסתפר אחרי חצות היום ערב פסח, כי הוא יום טוב של הקרבת קרבן פסח, וגם כדי שלא יהא טרוד בזה, וישכח לבער את החמץ ויפגום בהכנות החג. אמנם, תלוי במנהג המקום, כלשון המשנה.

122 רבי ידידיה רפאל צרור ז"ל, היה נוהר מלספר ראשו, אפילו בחצות היום, אלא היה מקדים בתספורת מיום י"ג אם היה אפשר לו.

123 אין להסתפר אחרי חצות, אפילו ע"י גוי אלא במקרים מסויימים (אסיר היוצא מבית כלא, העוסק בצרכי ציבור, וכל זה כדי שלא יכנס מנוול ביום טוב). הבא ממדינת הים או מבית השביה וכו', אין מספרין אותו, כי אינם בעלי תורה ואינם מבינים את הענין, לכן החמירו עליהם הפוסקים הראשונים ז"ל ואסרו להם. ובכל זאת, לא התיר רבי י. ר. צרור ז"ל, אלא מחמת שיהודי היה עלול למשוך תשומת לב, אם לא יסתפר.

116 צ"וד בשם הבית יהודה לר"י עייאש ע"פ רבו רבי ידידיה צרור ז"ל. ויגש אליהו ס' מ"ג

117 כ"כ רש"ל והביאו הבא"הט ס' תע"א סק"ט

118 רבי יוסף גיאנסיה. והוא מנהג רוב קהילות הספרדים מימי קדמונים

119 אוצהמ"כ לר"י משאש ח"ב ס' תקט"ו

120 הבית יהודה בס' המנהגים דק"ח סכ"א. זה השולחן ס' כ"א בשם ה'פרי צדיק'

121 בעל 'פרי צדיק' ורבו של מהר"י עייאש ז"ל. אוצרות אמת שצ"א בשם ר"י גיאנסיה ז"ל.

122 שם. מנהגי ארגיל לר"י עייאש ז"ל.

123 פרי צדיק

¹²⁴ היום, במקרים האלו, מותר להסתפר אחרי חצות היום, בארץ ישראל, אף ע"י גוי. אך עדיף, בעצמו, ובפרט לחיילים, ה' ישמור אותם.

¹²⁵ לא מסתפרים בפסח עד ל"ד לעומר בבוקר כסברת השו"ע, אלא אם ל"ג חל ערב שבת. גם לבעל ברית אסור.

גזיות צפרניים

¹²⁶ מותר לקצץ הציפורנים ערב פסח אחר חצות, כיון דאפילו בחול המועד, פסק מרן בש"ע ס' קל"ב שמותר.

מנהג גידול פאות הראש

¹²⁷ מנהג גידול פאות הראש הארוכות, הוא מנהג קדמון מזמן התנאים בארץ ישראל. ובאלג'יריה, כן נהגו וגם להניחן אחורי האוזניים. הוא מנהג קדמון באלג'יריה, עד תקופת כיבוש הצרפתי. מרוב הלעג והבושה של הגויים עליהם, היהודים חתכו את פאותיו, לצערינו. וטוב להחזיר עטרה אמיתית ליושנה.

אכילה ערב פסח

¹²⁸ אוכלין כל ארבע וכו' היינו לומר עד שליש היום בין אם היא שנה פשוטה או מעוברת, דהעיקר אוכלין עד שליש היום.

¹²⁹ אסור לאכול מן המנחה (קטנה. זית"א) ולמעלה כדי להיות רעבים שיאכל המצה לתיאבון.

¹³⁰ בערב פסח, לא אוכלים לא מצה עשירה, ולא עוגיות בקמח תפוח אדמה, אלא פירות וירקות, ביצים קשות ופסטרמה, ולא לשובע.

¹²⁴ בענין החיילים, לכולי עלמא, לפחות לפוסקים המתייחסים לאחינו החיילים הי"א. וכבר החמירו ע"י גוי, המסלק את הנשמה השוכנת בראש היהודי, עיין עדין מקדם ועוד.

¹²⁵ זה השולחן ס' כ"ב: פרי צדיק

¹²⁶ א"ר והביאו הצו"ד ס' קי"ז יע"ש. מובא דם בלימודי ה' לר"א אנקוואה

¹²⁷ שו"ת מים חיים לר"י משאש ח"ב ס' צ"ב, אף שהוא בעצמו כותב שזו חומרה. הרי שרבי יוסף משאש ז"ל מודה בעצמו כי בהגעת הצרפתים הוחלשו המנהגים. וז"ל בספרו שו"ת מים חיים ח"ב דף י"ג ס' ל": "ואך, בשנת תרע"א (1911) אשר תקעו הצרפתים יתדותם בעיר (מקנאס שבמרוקו), והתחילו דעותיהם (הפרוגרסיביות והמבוללות) להתפשט בין בני העיר, הוחלשו הרבה מנהגים". עכ"ל. מ"מ, המנהג בוזהר, וכי הנוי של פאות הראש הוא לגדל ארוכות, ושיש להניח אותן אחורי האוזניים. והמעייין בליטוגרפיות ממאה ה' 18 למנ', של אלג'יריה, ואף חלק מציילומים מלפני 150 שנה, יראה בפשטות כי יהודי אלג'יריה עוד לפני כיבוש הצרפתים, היו מגדלים פאות ארוכות.

¹²⁸ הר"א ד"ז מדברי מרן הבי"י ס' תל"א

¹²⁹ הרשב"ץ בהתחלת פירושו להגדה.

¹³⁰ למודי ה' לר"א אנקוואה זצ"ל

ערב פסח שחל בשבת

131 בודקים את החמץ בליל י"ג (יום ה' בערב) ומבערים הכל לפני שבת, כפסק השו"ע.

132 יכין החרוסת ביום ששי זה, ערב ערב פסח, ויוסיף היין במוצ"ש, שהוא ליל פסח.

133 ערב פסח שחל בשבת, מותר לאכול מצה בסעודת שחרית קודם זמן איסור אכילת חמץ, ומה שאסר הירושלמי, אינו אלא במצות מצוה ולא במצה עשירה.

134 כדאי לסמוך על הר"ן, והרא"ש, והטור, ורבינו מנוח והחיד"א, כדי להתיר לאכול מצה עשירה בשבת ערב פסח, בסעודת לילה וסעודת שחרית עד שש שעות או בתוך שש שעות, בתנאי שיבערו כל החמץ ביום ששי, כאילו הוא ערב פסח, ויבשלו צרכי שבת בכלים של פסח, בלי שום חמץ, וגם בתנאי שיתפללו שחרית מוקדם.

135 אחרי סעודת שחרית בשבת, יבטל בפה (נוסח 'כל חמירא' השני, ביטול ביום) פעם נוספת.

136 בסעודה שלישית יאכל פירות.

137 במנחה של שבת, שחל ערב פסח, אין אומרים צו"ץ (צ'דקתך כהררי אל- ויצדקתך אלהים-צ'דקתך צדק) ע"פ הכלל הידוע שביום דו"ץ (דיצה וחדוה שהוא קריאת ההלל) אין צידוק הדין.

138 אין מפטירין "וערבה" אפילו כשחל שבת הגדול בערב פסח

131 תשובות מערביות לרב זרמתי (549)

132 עיין תשובות מערביות (551)

133 דרכי דוד בן כליפא ס' ל"א.

134 דרכי דוד שם

135 תשובות מערביות (550)

136 רבי יוסף גיאנסיה

137 בית יהודה דק"ז ד' ס"ב ובספר מטה יהודה ס' רצ"ב אות ד' ע"פ הוראת הרשב"ץ. דרכי דוד ס' מ"ד.

138 כמ"ב במה הצו"ד על ספר ב"י של מהרש"א ז"ל

תענית הבכורות

139 לדעת השו"ע ס' ת"ע, הבכורות הזכרים מתענים. וכך מנהג הרוב בקונסטנטיין. ואף שנהגו שגם הנקבות מתענות באלג'יר, מ"מ, מכיון שנשים שלנו טרודות בערב פסח, אין להן להתענות.

140 נהגו בוואהרן שהנשים יתענו.

141 נהגו כשאב בכור ובנו קטן בכור, האימא מתענה תחת בנה.

142 כהנים ולויים חייבים בתענית בכורות.

143 לדעת רבי יוסף משאש, אין צורך כלל לצום תענית בכורות. והסיבות הן:

- הוא מנהג מבוסס על מסכת סופרים, ולא דבר הלכה בתלמוד בבלי או ירושלמי
- מכיון שאנו ערב יום טוב
- בחודש ניסן שאין בו תחינה
- חכמי הגמרא התנגדו לתענית בכורות (ירושלמי פסחים י' א')

144 אף שאין ראוי להתענות בימי ניסן, אין להקשות על תענית בכורות בערב פסח, שצום זה הוא שמחה לבכורות, לגלות ולהראות החשיבות שלהם ותועלתם אצל הקב"ה, וגם החיבה שה' שמר להם.

139 ויגש אליהו בשם הצו"ד. אוצרות אמת (שם) בשם ר"י גיאנסיה. בשם מאמר מרדכי.

140 אוצרות אמת (שצ"ב) בשם הגדת רינה וישועה.

141 ויגש אליהו. והמתענה על ילדיו מוגן עליהם מכל צרה. אוצרות אמת (שם) בשם ר"י גיאנסיה.

142 ויגש אליהו

143 שו"ת מים חיים משאש ח"א ס' קע"ט דף קנ"א והביא כי רבי יונה האמורא היה בכור והיה

אוכל ערב פסח

144 דרך עץ החיים ס' תכ"ט לרבי יוסף אלאקשר מתלמסאן

סעודת מצוה פומרת תענית בכורות

¹⁴⁵ נהגו כאן וברוב מקומות (באלג'יריה) שהבכורות המתענות הולכים לשמוע קידוש אם יש מילה, וטועמין מן יין הקידוש, ונפטרין מן התענית והולכים וסועדים בביתם.

¹⁴⁶ המיקל בתענית בכורות בסעודת מצוה, אף בלא התרה, לא הפסיד.

¹⁴⁷ עצה הטובה היא, שרב הקהילה יסביר לבכורות הנוכחים נושא הסיום. אמנם, לדעת רבי יוסף גיאנסיה, אין צורך בכך, והמצטרף פטור אף שלא הבין או יודע. ומנהג וואהרן להחמיר ולהקל בסעודת מצוה כגון ברית מילה בלבד.

¹⁴⁸ סיום כל ספר קדוש, כולל הזוהר או ספר מדרש, וסעודת חבורה יחד, פוטר המתענה מתענית בכורות.

תענית בכורות שחל בשבת

אם פסח בשבת, מתענה יום ו' דוקא.

¹⁴⁹ כשחל ערב פסח בשבת התענית נדחית ליום ה'. אמנם, מנהג העולם הוא להתענות ביום ו' כשחל ערב פסח בשבת.

¹⁴⁵ זה השולחן

¹⁴⁶ ויגש אליהו בשם הפ"ח. אוצרות אמת בשם הגדת רינה וישועה.

¹⁴⁷ פרחי כהונה לרבי מסעוד הכהן ז"ל. אוצרות אמת בשם ר"י גיאנסיה. ודומה למי שמושתתף לברית מילה או לשמחת מצוה, הנחשב כאחד מעיקר האורחים, וראיה לזה, אמירת הקדיש אחרי הסיום (אף קדיש דרבנן), המחייב כל אחד לענות, ומכריע כל הנוכחים להיות חלק מעניית הקדיש ומחויב י' למנין. עיין גם בחסד לאברהם לר"א אזולאי, שכל האומר קדיש על ישראל אחרי שיעור או דרשה, מבטל את כל גזרות הקשות מעליו, ומעל כל הנוכחים בשיעור זה באותו רגע. אוצרות אמת שצ"ב בשם הגדת רינה וישועה.

¹⁴⁸ תשובות מערביות זרמתי ס' ס"ה (527) בשם פרחי כהונה (י"ג) מעיר אין תמושנט

¹⁴⁹ ויגש אליהו

עריכת השולחן

הכנת השולחן

¹⁵⁰ יהא לו מוכן שולחן קטן מעוטר בכלים נאים משום "זה אלי ואנוהו" יתנאה לפניו במצות. והלא לפני מלך בשר ודם עושין כן. שנאמר "ויכינו את המנחה" שעטרוה בכלים נאים. כל שכן לפני מלכו של עולם. ויהיו שם מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין. ואעפ"י שאינו צריך למצה וחזרת עד אחר קריאת ההגדה. מקדימין להביאן לעשות היכר לתינוקות כשעוקרין השלחן קודם קריאת ההגדה, שיהיו מוכנים לפניו כשאומר מצה זו מרור זה.

על שולחן נמוך

נהגנו לעבור ליל הסדר על שולחן נמוך, ויושבים על כריות ומצעים. גם לשם שינוי, וגם לזכר אבותינו.

סדר הקערה בשם האר"י ז"ל

¹⁵¹ מנהג לסדר הקערה כפי שמוכא בשם האר"י ז"ל. אמנם, אינו מהאר"י ז"ל וגם לא מתלמידו המובהק, רבי חיים ויטאל ז"ל.

¹⁵² להפריד את המצות ע"י וילון (או קערות כסף) הוא מנהג בורות.

¹⁵³ עורכים את הסדר לפני ללכת לבהכ"נ לתפילת ערבית, כדי שבעל הבית יוכל לקדש מיד בחזרתו הביתה. וגם כדי שהתינוקות לא ישנו, ויפסידו סיפור יציאת מצרים ואכילת מצה ומרור.

¹⁵⁰ מאמר חמץ (קכ"ב) להרשב"ץ

¹⁵¹ עיין ספר זכור לטוב, הגדת האר"י ז"ל 'אצבע אלהים היא', שער האמת, ושער הדין והשלום, כי אין שום מקור בתורת האר"י ז"ל, ואף לא בכתבי תלמידי האר"י ז"ל 'גורי האר"י', כולל כל כתבי רבי חיים ויטאל ובנו רבי שמואל ויטאל, גם לא בכתבי יד או דפוס של רבי חיים הכהן מדמשק, תלמיד מוהר"ח (מורינו הגאון רבי חיים ויטאל), לסדר הקערה שהוכא בפרי עץ חיים ע"פ "רבי חיים הכהן בשם האר"י ז"ל". ועוד, כי הוא בעצמו (רבי חיים הכהן) לא הכיר את האר"י ז"ל מעולם. וכידוע כי ספר פרי עץ חיים אינו ממוהר"ח, אלא אוסף מקורות ועותקים שונים מעורבבים ומשובשים, והלק ממנו מקורו בכתבי הגניזה (הנקראים בטעות, כתבי מהדורא בתרא-ואינם אלא כתבי שמוהר"ח) בעצמו ובכבודו גנו, ולא חפץ בהם. לעומת ספר 'עץ חיים' המקורי, המחולק לח' שערים, שערך ושמר מוהר"ח ז"ל עד סוף ימיו, ואלו הם כתבי מהדורא בתרא וגמירא האמיתיים), ורק שמרנים בני עדות אשכנז אוהזים בו כבבת עיניהם, כי הוא חלק מהמסורת שלהם במשך 300 שנה, מסורת מוטעית ובלי יעילה.

¹⁵² חוקת הפסח לרבי אברהם אנקוואה.

¹⁵³ הגדת אלג'יר, חוקת הפסח לרבי אברהם אנקוואה.

צליית הזרוע והביצה

¹⁵⁴ לדעת הרשב"ץ, יש להביא זרוע צלי וביצה מבושלת. גם לדעת הרשב"ץ בפירוש 'מה נשתנה', מותר לאכול בשר מבושל לפני קרבן פסח. ולכן, יש שבישלו את הזרוע בתבשיל, ויצא מכל ספק.

¹⁵⁵ בשר שהתבשל בסיר בלי מרק אלא בשמן בלבד, נקרא צלי.

¹⁵⁶ המנהג הוא לבשל את הזרוע במרק הר'מו (בקונסטנטין. במזאב קוראים אותו קא'ע), ואח"כ צולין אותו קצת על האש. ונקרא מבושל ולא צלי.

הביצה לא צלוייה, אלא רק מבושלת כמו שמוכא בשו"ע.

¹⁵⁷ ביצה שעושים לסדר ובשלו אותה ערב פסח, ובליל ב' (דגלויות) באו לאוכלה ומצאו בה דם, נאסרה הקדרה מספק.

כרפס, מרור וחומץ

¹⁵⁸ הכרפס הוא הסלרי.

¹⁵⁹ יש שלוקחים פתרוזיליה (או כוסבורה).

¹⁶⁰ המרור הוא החסה.

¹⁶¹ אין הבדל בין מרור לחזרת בקצרת הסדר, אף שיש שטעו בזה בהבנתם דברי האר"י ז"ל. ועובדה, כי עלי מרור ועלי 'חזרת' משלימים אחד לשני.

טובלים בחומץ והוא חומץ הלבן, ולא במי מלח [אלא רק אם אין חומץ] וכפי שמופיע בשו"ע ס' תע"ב ס"ו.

מקורות וביאורים

¹⁵⁴ אוצרות אמות (תיב) בשם מאמר חמץ להרשב"ץ

¹⁵⁵ עיין בהמשך באיסור אכילת צלי בליל פסח

¹⁵⁶ עיין מה שכתבנו בהערה 149

¹⁵⁷ שו"ת בית יהודה דכ"א

¹⁵⁸ שו"ע-האר"י ז"ל בשער התפלה, ודווקא הסלרי ולא ירק אחר

¹⁵⁹ חוקת הפסח לר"א אנקאוואה ז"ל

¹⁶⁰ דרך עץ החיים לרבי יוסף אלאקשר מתלמסאן ס"ס תנ"ה

¹⁶¹ הגדת חוקת הפסח לר"א אנקאוואה ז"ל

162 אם שכח להכין מי מלח קודם יום טוב, יבין אותו ביום טוב, אלא ימלא הכלי במים ואח"כ ישפוך המלח.

אופן הכנת החרוסת

אגוזי מלך, אגוזים, שקדים, תפוח עץ, אגס, תמרים, רימון, יין. עיקר החרוסת הוא התמרים, אך מוסיפים לפי המינים המוזכרים בשיר השירים. מוסיפים יין זכר לטיט.

163 בעיר בון (ענבה) יש שמוסיפים תאנה. וכך באלג'יר, מכינים החרוסת בתאנים יבשות בלי קליפתן, בנוסף ליין, קינמון וגינג'ר.

בגרדאיה, נהגו בתמרים, קליפת לימון, תפוח חמוץ, חומץ, עשבי שדה, פלפל אדום חריף ויבש.

והאמת, שכל משפחה יש לה מתכון משלה. וכבר מובא בספר 'טל אמרתי', כי בחג הפסח, לכל משפחה יש מנהגים משלה, בנוסף למנהגי העיר או הקהילה.

164 יש שנוהגים להעביר החסה או החזרת, על החרוסת אחרי עשייתו, כנהוג בזמנם, שתולעת גודלת בחסה ומסוכנת לאכילה. וכשהיו מעבירים החסה מעל החרוסת, היתה מריחה חזק החימוץ שבחרוסת, ומתה.

165 יש שמדללים את החרוסת ביין בהגיעתו לאכול ה'מרור' ולא קודם, אם ליל פסח חל ביום חול.

166 קוראים החרוסת באזור קונסטנטיין ובאזור המזאב בשם 'לייליק' או 'הייליק'.

אכילת דגים ביום טוב

לא נהגנו לאכול דגים ביום טוב [חוץ מליל הסדר], אלא אם יום טוב חל בשבת.

162 חוקת הפסח לרבי אברהם אנקוואה.

163 תשובות מערביות (559) בשם ויקח עמרם (עז) ג'דואקה אלג'יריה, גב' רבו.

164 תשובות מערביות (558) בשם הרשב"ץ במאמר חמץ

165 חוקת הפסח אנקוואה. אוצהמ"כ ח"ב ס' אלף קכ"ח

166 הגדת זכר טוב לרבי יוסף גיאנסיה ז"ל, ספר ויקח עמרם.

שיעורים ומידות

¹⁶⁷ לוג הכוס הוא חלק הלחי הפנימי שבפה, ויש למלאו בין. והעיקר הוא רביעית הכוס או רובו, אחרי שמיזג אותו במים.

שיעור כדי אכילת פרס (משך הזמן האכילה)
¹⁶⁸ שיעור כדי אכילת פרס הוא ג' ביצים.

שיעור הכזית

לפי השו"ע: חצי ביצה כ5 סמ"ק
לפי הרמב"ם: שליש ביצה: 16 סמ"ק
לפי הרשב"א: רבע ביצה: 12.5 סמ"ק [בין 12 ל10 גרם]

¹⁶⁹ שיעור הכזית למצה שמורה עבודת יד הוא כ15 גרם
שיעור כזית למצה שמורה מכונה הוא כ10 גרם.

¹⁷⁰ שיעור הכזית לחומרה ולפי משקל הוא 40 גרם. אלא שצריך לאכול ב' כזיתים – ואם אינו יכול, כזית אחד מספיק.

ר"א רחמים זיני שליט"א
חמישית ממצת עבודת יד
8 סמ"ק

רב עמוס שרקי שליט"א
כזית: קופסת גפרורים
שליש מצה מכונה לחומרה

¹⁶⁷ שו"ע תע"ב ס' ט'

¹⁶⁸ דרך עץ החיים לרבי יוסף אלאקשר מתלמסאן ס' תמ"ז

¹⁶⁹ אוצרות אמת דף תי"ט. אף שהמחבר בעצמו כותב להחמיר ב20 גרם למצה שמורה עבודת יד בליל הסדר כי היא מדאורייתא, וכדעת האור לציון.

¹⁷⁰ מים חיים משאש (רסז)

איסור צלי בימים ראשונים של פסח

171 נהגו באיסור צלי בשני ימים ראשונים של פסח בין ביום בין בלילה. והוא הדין צלי קדירה בכלל האיסור. ואין חילוק בין צלאו ואח"כ בשלו או להפך, לעולם. רבי אברהם אנקוואה ז"ל (בהגדה 'חוקת הפסח') אוסר ב' לילות פסח מלאכול בשר בהמה צלי, אף אם הבשר נבשל קודם ונצלה אח"כ או הפוך, אף בשר עוף, וסומך על דברי רבי יהודה עייאש בשו"ת בית יהודה סי' נ"ז.

172 אפילו בשר עגל ועוף, כל דבר שטעון שחיטה, אסור לאכול צלי במקום שנהגו שלא לאכול צלי.

173 האיסור חל גם בבשר צלי בתנור. ומנהג גרדאייא להחליף תנור בכל פסח.

מעשה קדירה אינו מעשה צלייה, ומותר

174 כל דבר שבקדירה שיש בו מרק, אע"פ שאחר כך מצטמק ולא נשאר לחלוות של מרק, אינו נקרא צלי אלא תבשיל. ואירע מעשה באחד ששלח לתנור ע"י שומר הקדירה של תרנגולת מוחסייא, והתרנו לו, כיון שיש בו מרק, ומטעם ריחא דשאר אסורין של עכו"ם המתבשלין בתנור, אין לאסור בדיעבד. ועוד, דלא שייך ריחא אלא בצלי ולא בתבשיל יע"ש.

175 ולכן, רוב התבשילים בסירים, ולא משתמשים בתנור (זית"א).

171 שו"ת הבית יהודה בס' המנהגים דף ק"ח ג' בשם רבו ז"ל וחזר משנתו בתשובה סי' כ"א וכ"כ בא"הט סי' תע"ו סק"א בשם הרב פ"ח. חוקת הפסח בשם הבית יהודה סי' נ"ז. פרי צדיק. ומה שכתוב בישולו בקדירה, הוא בישול בשמן וביבש. אך לא בישול במרק, כלשון זה השולחן (דף קל"א), שאז נקרא מבושל, ולא צלי. ונפקא מינה להרמת הזרוע בעת ז'בורע נטויה, שלפי זה, בהחלט מותר, כי אינו נקרא צלי אלא מבושל. ובכל זאת, המנהג הוא לאכול בחול המועד או בסעודת יום טוב (ליום שני ליהודי חו"ל), מפני מראית עין, ופן ימשכו לאכול צלי בליל פסח, נגד מנהג קהילות אלג'יריה לרוב.

172 שו"ע בס' תעו

173 פרי צדיק. אוצרות אמת בשם ויקח עמרים (75)

174 זה השולחן. פרי צדיק. יש צלי בקדרה עם שמן דוגמא, והוא אסור ביום טוב הראשון של פסח (וגם השני בחו"ל), למנהג זה. ויש בישול בקדרה עם שמן ומים, ונקרא תבשיל, כי דומה למרק, אף במיעוטו, ומותר. זית"א

175 וכך הסיק בעל אוצרות אמת דף תל"ב ותל"ג.

אכילת בשר צלוי בחול המועד

176 אם עבר וצלאו, אין לאסור אכילתו בחול המועד משום מעשה הצלייה, אלא מחמת האכילה (ר"ל דנראה כאוכל קדשים בחוץ)

177 אמנם, אין לאסור למי שמנהגו לאכול צלי בליל פסח, כי יש לו ע"מ לסמוך.

אכילת הביצה והזרוע ביום - 'לעאדה'

178 יש שמתירים לאכול צלי ביום פסח, למחרת ליל הסדר, מכיוון שמצות קרבן פסח הוא בלילה, ולא ביום. וכך הוא מנהג קונסטנטיין.

179 חלק ממשפחות אלג'יריה לא נהגו כך, ואוכלים הזרוע והביצה בסעודת שחרית למחרת ליל הסדר, והוא לחביבותא בשם 'לעאדה' [האמת שעושים 'לעאדה' כל שבת באורך השנה, בתחילת סעודת שחרית ולא סעודת היום בחצות היום, כפי שהתגלו ע"פ מנהג הגויים, אלא מיד בחזרתם מתפילת שחרית מבית הכנסת]. ויש שעושים אחרים¹⁸⁰ הקידוש (וכך כתב הג"ה רבי עזריאל מנצור שליט"א, ה' ירפאהו, בהקדמתו לספ"ק 'בית אברהם' סדרי ליל ראש השנה), ואחרים אחרי המוציא. ואוכלים ביצים קשות, אנשווי, זיתים ושותים אניזט (ערק), וכל זה לחביבותא]

לדעת המתירים, הרי שהזרוע המבושל ואח"כ צלוי קצת על האש, הוא בגדר מבושל, ולא צלוי, ומותר לכתחילה לאוכלו בסעודת יום טוב, למחרת הסדר. (זית"א)

מקורות וביאורים

176 כ"כ הבית יהודה בס' המנהגים שם

177 הגדת 'רינה וישועה'.

178 מ"א, נהר שלום, שבח פסח. אוצרות אמת בשם ר"י גיאנסיה.

179 ויקח עמרם.

180 אוכלים אפילו יותר מכביצה ואין צורך לברך ברכה אחרונה כי אלו דברים הבאים לסעודה, וברכת המזון פוטרת אותם מלברך ברכת מעין ג' או בורא נפשות. גם מספיק שהמקדש ישתה רביעית יין להוציא ידי חובת מצוות 'קידוש במקום סעודה' את שאר הסוכבין בשולחן.

דיני תפלה של פסח – מנהגים שונים

קריאת ההלל בברכה בתפילת ערבית של פסח

¹⁸¹ המנהג קדום לדברי האר"י ז"ל, כמובא בבית יוסף. ומ"מ, אין מקור בכל כתבי מוהר"ו ע"פ רבו האר"י ז"ל, המתייחס לקריאת ההלל דווקא בתפילת ערבית, אלא בעיקר בזמן אמירת הגדה ליל פסח.

¹⁸² מנהג מיוורקא, מקום דירתו של הרשב"ץ, המנהג לומר את ההלל בקריאת הגדה של פסח, ולא בערבית. וכך מובא בספר מגורת המאור לרבי ישראל אנקוואה שנשרף על קיד"ה בגירוש ספרד הראשון הי"ד.

¹⁸³ אמנם, נהגו בליל ראשון ושני של פסח, לגמור את ההלל בבית הכנסת, ברוב קהילות אלג'יריה, חוץ מעיר אלג'יר. ותפילת ערבית בשביעי של פסח אומרים מזמור 'בצאת ישראל'.

¹⁸⁴ אומרים פסוק 'אלה מועדי' קודם עמידה בתפילת ערבית ליל פסח, ואינו הפסק.

ברכת מעין ז' בליל פסח שחל בשבת

¹⁸⁵ נהגו שביליל פסח שחל בשבת, אין אומרים ברכה מעין שבע, אבל בשאר ימים טובים אומרים אותה.

¹⁸⁶ כשהזרז מתפילת ערבית, לובשים בגד הקיטל או ג'לבה בבית.

אחר חזרת מנחה ביו"ט אחרון של פסח, קורין שיר השירים וקדיש ועלינו לשבח. ואין אומרים מזמור הללויה אודה ה' אם חל בשבת.

מקורות וביאורים

¹⁸¹ שער התפלה כתי"ק למוהר"ו דפוס אהבת שלום. לא הטור ברקת ולא הרמ"ע מפאנו הביאו לאומרו גם בתפילת ערבית בשם האר"י ז"ל. והמעין והבקי במקורות מקובלים אחרונים, יזהה מהר כי מנהג זה לא יצא מתורת האר"י ז"ל.

¹⁸² אוצרות אמת דף ת"א בשם מאמר חמין.

¹⁸³ זה השולחן

¹⁸⁴ מיים חיים לר"י משאש ח"א ס' קס"ט

¹⁸⁵ שו"ע ס' תפ"ז א'. אוצרות אמת (ת"ד) בשם הרשב"ש ואשר לדוד מועטי. וכך החיד"א

¹⁸⁶ חוקת הפסח לר"א אנקוואה

נוסח ההגדה

הא לחמא עניא

¹⁸⁷ אומרים הָא ולא הָא, גם ע"פ האר"י ז"ל.

¹⁸⁸ יש שנהגו לומר 'כהא', כגירסת מהרש"ל ז"ל.

אפיקומין בחירי"ק או בציר"י

עד היום, זקני העדה בני שמונים ויותר, ה' יאריך ימיהם בטוב ובנעימים, אומרים 'אפוקמין' עם חירי"ק תחת המ"ם. ואפשר שנהגו כך ע"פ שיבוש הגעיה, שכן חלק מהם עדיין עונים אמין בחירי"ק ולא אמין בציר"י. ועיין בזה דברי השו"ע הרי, לפי דברי הרשב"ץ¹⁸⁹ במאמר חמין, נראה שיש לומר אפיקומין בחירי"ק דווקא, ולא בסגו"ל או ציר"י, וכן כותב הרשב"ץ ז"ל, כי אפיקומין פירושו הוא אפיקו מיני פירות. ברור שתיתב מיני המ"ם בחירי"ק.

אמנם, בכל הגדות של פסח שנדפסו בליוורנו או בגירבא, שהיו בידי אבותינו ושהבן מופיעים פירוש או סדר חכמי אלג'יריה [ויגד לאברהם לרבי אברהם חלימי, מטה ראובן לרבי ראובן עבו (או אביו), וזאת ליהודה לרבי יהודה עייאש (דפוס צלזבורג), חוקת הפסח ושכיית חמדה ותפלת כל פה לרבי אברהם אנקוואה, לא אמות כי אחיה לרבי סידי פראג' חלימי, זבד טוב לרבי יוסף גיאנסיה] מופיע אפיקומן בציר"י תחת המ"ם.

אוכלין ושותין

רוב ההגדות כך היו גורסים, ורק בדור האחרון החליפו הנו"ן במ"ם

¹⁸⁷ זו המצאה חדשה [רק לפני 270 שנה] לומר 'הָא', שאין לו שום מקור בגמרא או בראשונים, לא בזוהר הקדוש ולא בהאר"י ז"ל. ולכן, טוב למנוע מלנהוג הנהגות שנתחדשו על פי פירוש כוונות או דרושים ע"פ קבלה, ולא כדרך האר"י ז"ל שגילה עומק וסוד המנהג או ההלכה שכבר היה קיים [ובכמה מהם תיקן והעמיד אותנו על יושרו]. ונראה כי בתנ"ך משמעות הא עם ציר"י, פירושו, אבל, הלאו. והא עם קמ"ץ (ביחזקאל) פירושו, הרי, הנה.

¹⁸⁸ אוצרות אמת דף ת"ז, בשם רה יהושע גיג' בשם סבו המקובל רבי ראובן גיג' סגי נהר. והטעם הוא כי היו נותנים מצה אחרת לכל עני שהגיע לפתח ביתו. ולכן, כהא לחמא עניא. ואתו צדיק ידע את זוהר בעל פה והוא הדמות המרכזית היושבת בתמונת חברת קריאת זוהר בקונסטנטין המפורסמת. ואני הכותב, העיד לי סבי נסים עמרם ע"ה, כי בהיותו בן 4, היה מחזיק ידו של רבי ראובן גיג' בדרך ללוותו לבית המדרש (או לבית הכנסת).

¹⁸⁹ מאמר חמין להרשב"ץ ס' ק"ך וס' קל"ג. אמנם בענין הנוסח, קצת קשה לסמוך על מאמר חמין, אם אין פירוש, כייד החזקה' להרמב"ם שעבר עיבודים בענין נוסח התפילה, ורק לאחרונה האמיתו לפי כתבי יד.

שאינו יודע לשאל או לשאול

לשאל: כך גורס רבי אברהם חלימי ז"ל בפירושו להגדה ויגד לאברהם (דף מ"ז). גם רבי ראובן עבו בפירוש 'מטה ראובן'. גם ב'לא אמות כי אחיה' לרבי סידי פרג' חלימי.

לשאל: הרשב"ץ בפירושו 'אפיקומן'.

מחשב את הקץ

¹⁹⁰ אף שאפשר לקיים נוסח 'מחשב', עדיף לומר **חשב** (חישב), על שכבר יצאו ממצרים.

¹⁹¹ דעה אחרת היא לגרוס 'מחשב את הקץ' בלשון הווה, וכמו רוב ההגדה (כתוב 'ברוך שומר הבטחתו', לא 'שמר' הבטחתו בלשון עבר), שגם מדובר בגאולה האחרונה.

(ו) היא שעמדה

¹⁹² יש לומר **היא** שעמדה בלי ו' בהתחלה.

אנוס ע"פ הדיבור – הדיבור

¹⁹³ בהגדת 'ויגד לאברהם' לר"א חלימי, הנדפס בליוורנו, הנוסח הוא הדיבור. אמנם, בפירושו, גורס רבי אברהם חלימי ז"ל (פעמיים) על פי הדיבור. והשאלה היא, כי רוב העולם היו קוראים את נוסח ההגדה הנדפסת, ורק ת"ח היו קוראים הפירוש עצמו, מה עדיף לומר. פוק חזי עימא דבר. **מה שנהגו אבותיך ומה אתה שמעת, תמשיך!** גם הרשב"ץ (פירוש 'אפיקומן') ור"י עייאש ביזאת ליהודה: גורסים 'הדיבור'. נוסח ההגדות גרבא הוא 'ע"פ הדיבור', בשונה לפירושים שנדפסו.

להראות את עצמו – לראות את עצמו

¹⁹⁴ לראות את עצמו. ורבי סידי פראג' בפירושו 'לא אמות כי אחיה' גורס 'להראות את עצמו'

נקודות וביאורים

¹⁹⁰ פירוש ויגד לאברהם ל"א חלימי ז"ל דף נ"ב ע"א

¹⁹¹ רנה וישועה. לא אמות כי אחיה.

¹⁹² פירוש 'אפיקומן' להרשב"ץ. ויגד לאברהם ל"א חלימי ז"ל דף נ"ב ע"ב. מטה ראובן עבו. 'לא אמות כי אחיה', זבד טוב. אמנם בהגדת רנה וישועה, הנוסח הוא 'היא' עם ו'. גם בכל ההגדות כתוב 'כמה שנאמר', ולא 'כמו'.

¹⁹³ (דף נ"ו ע"א)

¹⁹⁴ הרשב"ץ בפירוש 'אפיקומן', וזאת ליהודה לר"י עייאש. ויגד לאברהם ל"א חלימי ז"ל דף נ"ב צ"ח ע"ב

מנהגי סדר ליל פסח

הכרזת סימני הסדר

¹⁹⁵ יש הנוהגים לשיר את כל הסימנים ביחד כמו שנהגו בני בבל. מנהג קונסטנטיין להכריז הסימן במקומו. טרם לקידוש מכריזים "קדש", וכן הלאה, לפני כל שלב מסדר של פסח.

קדש

הכרזת סימני הסדר

¹⁹⁶ בעל הבית אומר זה השולחן אשר לפני ה' קערת הסדר שבה ג' המצות ושאר המינים, מכוסה בשעת הקידוש, מחמת בושתה של הפת, שכן היינו אמורים לברך קודם על הפת ואח"כ על הגפן. גם כן, כדי לא לעבור על המצוות. הקערה תהיה מגולה בשעת סיפור יציאת מצרים, כל עוד הקערה נמצאת על השולחן. שיר 'זמרו' מהגדתו של ח' דוד אלבאז.

¹⁹⁷ לא יקדש מבעוד יום אלא משתחשך, שאלמלא יקדש ויספר סיפור יציאת מצרים מבעוד יום, לא יצא י"ח.

נהגנו כפסק מרן בשטיפה ובהדחה בכוס היין, אם התלכלך, ובפרט במקום שפרעושים נמצאים.

ברכה על כוס יין

¹⁹⁸ יהודי עיר אלג'יר נוהגים עד היום לברך על כל כוס וכוס.

¹⁹⁹ רוב הקהילות האחרות נוהגות ע"פ השו"ע, לברך על כוס ראשון ושלישי בלבד.

יש שעונים לְחַיֵּי ב'סברי מרנן' ע"פ נוסח חז"ל בתלמוד

¹⁹⁵ רבי יוסף גיאנסיה

¹⁹⁶ הגדת הרשב"ץ, מאמר חמץ - הגדת אלג'יר

¹⁹⁷ צרור החיים קצבי ליקוטי שו"ע או"ח

¹⁹⁸ כדעת הרשב"ץ ומנורת המאור לר"י אנקוואה הי"ד ע"פ הגאונים והרי"ף, והובא בספר המוסר לרבי יהודה כלאין מתלמסאן.

¹⁹⁹ אוצרות אמת (תלב) בשם רינה וישועה, וחכמי קונסטנטיין וגרדאייה והגדת אהבת הקדמונים. דרך עין החיים לרבי יוסף אלאקשר מתלמסאן ס"ס תנ"ה

ברכת שעשה נסים

²⁰⁰ באלג'יר, יש שנהגו לברך ברכת 'שעשה נסים' קודם ברכת 'שהחיינו' בשעת קידוש ליל פסח. אמנם, הינה ברכה לבטלה, כי ברכת 'שעשה נסים' מובלעת בברכת 'אשר גאלנו' החותמת 'מוגיד'.

²⁰¹ לא מברכים על בשמים בהבדלה בקידוש שחל מוצ"ש

פסוק אלה מועדי

²⁰² אומרים 'אלה מועדי' בלבד בין בקידוש ליל פסח, בין ביום פסח.

²⁰³ בעקבות תבנית דפוס נוסח ההגדה שהיתה קבועה בג'רבה (דפוס הדאד), הוסיפו פסוק ליל 'שימורים הוא לה' וגו'. ויש שקצת נהגו אחרי זה, אמנם אין זה נוסח המקורי באלג'יריה.

בפסח שחל בשבת מודלגים 'שלום עליכם' ושאר הוספות, כדי לא להכביד על הקטנים ועל הנשים. [שחיבות בכל דיני ליל הסדר]. גם, כי ליל 'שימורים הוא, ואין אנו צריכים שמירת המלאכים, כמו שכתוב בהגדה, לא עי" שרף ולא עי" מלאך אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו.

נוסח קידוש הארוך

²⁰⁴ יהודי דרום אלג'יר (העיר) ויהודי המזאב (גרדייא, סידי בו סעדא, לגואת, גם חלק מיהודי קונסטנטין) נהגו לומר קידוש 'הארוך'.

²⁰⁰ מים חיים ח"ב ס"ס ד. והוא ע"פ המנהיג שהמברך ברכה זו מברך ברכה לבטלה. ואני הכותב, לא מצאתי סימוכין. אלא שבכתר שם טוב גאגין דף 142, מביא שבולי הלקט (ס' רי"ח) המזכיר כי בזמן בית המקדש היו מקדימים ברכה זו (אשר גאלנו) בהתחלה. ואח"כ סידרו אותה בסוף ההגדה, כמנהג כל העולם היום. ואפשר כי מנהג לברך ברכת שעשה נסים בהתחלה הוא שיבוש מנהג המקורי. ואשרי היודע.

²⁰¹ רבינו נסים מנורנדי, בעל הטור והרא"ה. יכין ובוועז ח"א ל"ה דף י"א ע"א. אמנם ראיתי רבי מאיר זיני ז"ל בביתו, במצאי יוד"כ, שהיה מברך על בשמים. וכך דעת רבי דוד הכהן סקאלי מוואהרן בספרו לב דוד.

²⁰² אצרות אמת בשם שו"ת מים חיים משאש (קס"ט). וכך נמצא בהגדת רנה וישועה מוואהרן המקורית הנדפסת בליוורנו. וכך בהגדות רבי אברהם אנקוואה, חוקת הפסח, שכיית החמדה, ובסידורו תפלת כל פה. ובדפוס הגדת 'רינה וישועה' החדש עי" מכון 'בני יששכר', הוסיפו הפסוק וידבר אל משה וגו', כמנהג חלק מהמרוקאים!

²⁰³ הגדת 'לא אמות כי אחיה' לרבי סידי פרג' חלימי ז"ל, והגדת 'זכד טוב' לרבי יוסף רנסיה ז"ל, דפוס גירבא.

²⁰⁴ מקור הקידוש הארוך בסדר רב סעדיה גאון (עמוד קמ"א). גם רבינו יצחק ב"ר שלמה אלאחדב, גינו של הרא"ש, מביאו (בית אהרן וישראל גליון פ"ח, ניסן-אייר תש"ס, עמוד ט"ז),

אופן אמירת הקידוש

²⁰⁵ נהגנו לשיר את הקידוש בחד חוץ מהברכות, שרק המסדר אומר, ומוציא ידי חובה כל המסובין.

²⁰⁶ בכל קידוש בשנה, כולל ליל פסח, נשים יושבות, כי הקידוש הוא עדות, והנשים אינן עדות. הוא מנהג בקהילות פאס עד בוכרה. כך נהגו הרבה באלג'יריה. ויש רמז באר"י ז"ל.
²⁰⁷ לילד שהגיע לגיל חינוך, נותנים כוס יין.

דיני הסיבה

²⁰⁸ אם טעה ושתה [או אכל מצה] בלא הסיבה, יחזור לשתות בהסיבה.

אם הוא מצטער לחזור לשתות פעם נוספת כי לא הסיב, פטור מלהחזור ולשתות. [חיד"א]

²⁰⁹ אָבֵל מחויב בהסיבה

מנהג ה' כוסות לליל הסדר

²¹⁰ כוס חמישי הוא רשות ומותר לכתחילה, לפי הרשב"ץ לשתותו, וכדעת רבי מאיר והגאונים. וז"ל הרשב"ץ:
"ואח"כ, אם יתאוה לשתות כוס חמישי, אומר עליו הלל הגדול. ואם רוצה לומר נשמת כל חי, לא יחתום בברכה. יברך בורא פרי הגפן, וישתה, ויברך אחריו על הגפן, וכן כשר לעשות". עכ"ל

²¹¹ יהודי מזאב, ויחידים בערי אלג'יר וקונסטנטיין, נוהגים בחמש כוסות יין.

הנוהגים בכוס החמישי, יחלקו ההלל שבהגדה בב' חלקים, כדי לשתות באמצע את כוס הרביעי, ובסוף ההלל, בסוף נשמת כל חי, הכוס החמישי.

וכן הובא נוסח קידוש זה בסוף סידור רבינו שלמה ברבי נתן (עמוד רמ"ח). רב אדיר כהן ישיבת כיסא רחמים. נהגו בגירבא, לוב ואף בבבל. הגדת ערבי פסחים וברית כהונה.

²⁰⁵ עיין עלי הדם המביא סימוכין למנהג הזה.

²⁰⁶ שער התפלה בענין אמירת 'השכיבנו' במיושב, בין בחול בין בשבת, כי הוא מהנוקבא.

²⁰⁷ שו"ע סי' תע"ב ט"ו

²⁰⁸ דרך עץ החיים דף 79 סוף סי' תנ"ה לרבי יוסף אלאשקר מתלמסאן

²⁰⁹ בא"ה ט"ו סי' תע"ב סק"ד

²¹⁰ מאמר חמין סי' קל"ו

²¹¹ דעת רבי מאיר, רב האי גאון, הרי"ף. מוזכר במאמר חמין להרשב"ץ כי כוס זה הוא רשות והוא מצוה מן המובהר. ויקח עמרם.

כוס אליהו הנביא ז"ל

²¹² הוא כנגד לשון החמישי 'והבאתי' ובמקום כוס החמישי, נהפך לכוס 'אליהו הנביא' ז"ל. ויש ששותים כוס זה למחרת בקידוש היום או בסעודה, המכיל שאריות כוסות הסדר.

לרוב, מוזגים כוס זה הנקרא של 'אליהו הנביא' ז"ל, אחרי פתיחת הדלת, קודם אמירת 'שפוך המתך'.

ברכת חברי אחר הקידוש

ידוע מנהג רוב קהילותינו, כאשר סיימו לטעום הקידוש בליל שבת ויום טוב, כולם מחבקים ומנשקים אחד את השני, ובפרט, ילדים את ההורים, בברכת 'שבת שלום' או 'חג שמח'.

²¹³ אמנם בליל פסח, ליל שימורים הוא, כל מי שמברך את חבריו, הברכה מתקיימת על המתברך. ולכן, לא ישכח לברך את בניו ובני ביתו בליל זה.

²¹⁴ מנהגנו שביום טוב מברכים את השני בברכת 'מועדים לשמחה', אך בימי חול המועד מברכים ב'מועד טוב'.

ורחץ

יטול ידיים בלי ברכה.

²¹⁵ המנהג המרווח, הוא לא ליטול ידיים בדבר שטיבולו במשקה, וזאת, לכל אורך השנה. מה שמחזק השאלה והתמיהה בפסח על נטילת ידיים אחרי הקידוש [ורחץ], קודם טיבול הכרפס בחומץ.

מי ששכח ובירך, לא יברך פעם נוספת בנטילת ידיים של 'רחצה'. ובכל זאת, מותר לו לעסוק בסיפור יציאת מצרים, בין ברכת נטילת ידיים לברכת המוציא, ואינו נחשב הפסק, היום שזו מדרבנן, ומצוות סיפור יציאת מצרים היא מדאורייתא.

²¹² אוצרות אמת בשם ר"י גיאנסיה

²¹³ בנפש דוד לרבי דוד הכהן סקאלי, דף ה' אות מ"ה בשם ספר מעשה בראשית דהאן.

²¹⁴ עיין זה השולחן

²¹⁵ וכך דעת המטה יהודה. אולם אין כן דעת דרך עין החיים לרבי יוסף אלאקשר מתלמסאן ס"ס תנ"ה

²¹⁶ אני הכותב, זוכר שעדיין לפני 45 שנה, נשים היו מביאים לגברים ספל וכלי מים, ליטול ידים בשולחן, כל אחד בתור שלו, מהזקן לצעיר.

גם נשים חייבות בנטילות ידים, בכל השנה, בין בשחרית, בין קודם לסעודה, בין בליל הפסח.

²¹⁷ מנהג לברך מזקן המשפחה עד הצעיר. מובא כבר בטור וכך מזכיר רבינו הבית יוסף בשם רב ששת והרמב"ם.

²¹⁸ יש נוהגים ליטול את הידיים כל השנה רק ב' שפיכות על כל יד.

²¹⁹ כך נהגו ליטול ידים: שופכים שפיכות, ולא הקפידו אלא בשפיכה אחת או שתיים על כל יד, ולא יותר, כדן השו"ע, ואף לא יותר מרביעית, לדעת הרי"ף עד קשר הזרוע, ולדעת הרא"ש עד קשרי האצבעות לכף היד.

²²⁰ בעת הניגוב במוגבת, מברכים, במיושב, ולא בעמידה.

²²¹ אם נטל וברך, יברך גם על הנטילה שקודם מוציא מצה [רחצה]

²¹⁶ דור שונה היה, לטובה ולפחות טובה. שכן היה מסתבר במשפחת ריבויית נשים, אבל במשפחה שרק אישה אחת היתה, סבל נורא היה. עד כי בני הבית התחילו להפסיק מנהג זה, ולקום ליטול ידים במטבח. רק הזקנים היו נוהגים בשלהם... ואז, לא היו כ"כ שמים לב שהאישה תיטול ידיה, גם לא הקטנים. וב"ה, כי באזלת הזמן, תיקנו הכל כראוי לפי דין התורה וחכמיה.

²¹⁷ טור ס' קס"ה. אף שהרא"ש בעצמו נהג במנהג השני, ובתור בעל הבית, היה נוטל ידיו באחרונה, על מנת להימנע מהפסק בין נטילת ידים לברכת המוציא. אמנם, רוב הספרדים נהגו ליטול מהזקן עד הצעיר, כל אחד בתור שלו, לפי הגיל, ולענות ב"ה וב"ש ואמן על כל אחד.

²¹⁸ שו"ע, האר"י ז"ל בשער התפלה קידוש ליל שבת, ושער המצות פ"ר עקב

²¹⁹ שו"ע ס' קנ"ח ס"ח שיש להוסיף קצת על שיעור הרביעית. מ"מ, כלי נטילה שלנו כולל כמה רביעיות.

²²⁰ ריטב"א ומאירי על פסחים, בענין עובר לעשייתן

²²¹ לדעת הרי"ף והרמב"ם, יש לברך לכתחילה על נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה. אמנם השו"ע פסק שלא לברך כאן, מכוח מחלוקת בראשונים. באופן שמי שטעה, יכול לסמוך על רי"ף והרמב"ם, ואין זו ברכה לבטלה. אמנם, מחוייב הוא ליטול כמו כולם פעם שנית גם בברכה, בסיומן רחצה, קודם ברכת המוציא וברכת אכילת מצה.

כרפס

²²² דעת הרשב"ץ ז"ל בס' מאמר חמוץ שצריך כזית כרפס, ואין לברך אחריו.

²²³ אמנם, המנהג הוא כדעת סתם לשון מרן השו"ע לקחת פחות מכזית, וכך נהגו בקונסטנצין, וואהרן, וגרדאייה.

²²⁴ יטבול הכרפס בחומץ (עדיף על מי מלח) כדעת השו"ע.

²²⁵ במזאב ובתלמסאן, נהגו כדעת הרמב"ם לטבול בהרוסת. ויברך אחרי הטיבול, כדי שלא יהיה הפסק בין טבילה לאכילה.

יהץ

²²⁶ צריך בליל זה לחצות את המצה בשתיים ביד ולא בסכין, כדרך העני.

²²⁷ אין צורך שחלק אחד יידמה לאות ד' וחלק השני לאות ו'. אלא הכל ככוונה.

²²² כמ"ש הצו"ד ס' קכ"ו. עיין בעל אוצרות אמת (תיד) שהרחיב בענין בטוב טעם, ומסיק כי רבי דוד מועטי ראש ואב"ד עיר אלג'יר כמאה שנה אחרי רבי יהודה עייאש ז"ל, מסכים איתו (מטה יהודה תע"ג) כי יש לקחת כזית כרפס, כדברי הרשב"ץ, דלא שייך נטילת ידים לטיבולו במשקה, בפחות מכזית. ואין שום ספק ברכה אחרונה, אחרי כי כל השנה בשבתות, אנו אוכלים מגדים וטעימות, בין קידוש לנטילת ידים, אף יותר מכביצה, מכיון שברכת המזון פוטרת ברכה אחרונה. וכך מביא דרך עץ החיים לרבי יוסף אלאשקר מתלמסאן ס"ס תנ"ה. ובענין האוכל כזית או רביעית קודם המוציא, לדעת רבי יעקב אבן נאים (שו" זרע יעקב ס' יו"ד), הרי שחייב לברך מעין ג', אם אינם דברים הגורמים תיאבון, כי ברכת המזון אינו פוטרת מעין ג', לדעתו.

²²³ אוצרות אמת (תמוז) בשם ר"י גיאנסייה, הגדת רינה וישועה וואהרן, והגדת אהבת הקדמונים. ²²⁴ מטה יהודה (תעג).

²²⁵ אוצרות אמת בשם ויקח עמרם בשם רמב"ם וסידור וישכם אברהם למנהג גרדייאה. דרך עץ החיים לרבי יוסף אלאשקר מתלמסאן ס"ס תנ"ה

²²⁶ וכרנו לחיים בשם אשל אברהם

²²⁷ מובא בכתב יד קודשו של רבי חיים ויטאל הנקרא 'שער התפלה', כי יש לכוון. נגדם נזק גדול של אותם 'מקובלים' שהעבירו כוונה למעשה בפועל, ולמנהגים חדשים שאין להם שורש.

228 החלק הקטן יצינע בין המפה לבין השולחן, והחלק הגדול יחזיר הבעל הבית, בין שתי המצות השלמות.

כיסוי האפיקומין במפה הוא רמז לגאולה האחרונה שזמנה אינו ידוע. גם החלק הגדול שהוא אפיקומין, רמז לאורך הגלות העולה על אריכות שאר הגלויות. החלק הקטן לעומת חלק הגדול מוזכר בדברי מוהרח"ו ב'שער התפלה'.

לא נוהגים כלל בחטיפת המצה כמוזכר בתלמוד. גם לא בחיפוש המצה וזכיית בפרס האפיקומין כבני אשכנז. וקיימים מספיק מנהגים בכל עדה ועדה לשמור ולקיים אותם.

לוקחים את המצה האמצעית ביד שמאל ואומרים הנוסח הבא

הַבְּרָא קִסָּאם (שֶׁק) אֵלְלָא לְבַחַר עֲלָא אֲטָנָאשׁ אֲמָרִיק,
וְכַרְגִּזוּ מְנוּ וְלָאד יִשְׂרָאֵל פְּלִיבִים
וְדָבְלוּ פִיהּ אוֹלָד יִשְׂרָאֵל, וְכַרְגִּזוּ מְנַנוּ סְאֵלְמִין עֲאֵלְמִין

כך קרע ה' את הים ליי"ב קרעים ויצאו ממנו בני ישראל ביבשה.

יש שנהגו כך קודם או אחרי אמירת 'אתמול', לצאת לחוץ הבית, וכעין מצפים לצאת מהגלות. והוא לחיזוק אמונה בביאת המשיח צדק, ויוצאים בצפייה לישועה.

228 כך הוא בשו"ע ס' ס' תעג ס' ובסימן תעז ס' א. וכך מביא דרך עץ החיים לרבי יוסף אלאשקר מתלמסאן ס' ס' תנ"ה. והוא מנהג הפשוט בכל ערי אלג'יריה. וסימוכין בתשובות הגאונים וסידורם.

מגיד

מנהג עקירת השולחן

מנהג עקירת השולחן היה נהוג להרים/לעקור את השולחן ממקומו, עם הקערה שעליו, כדי שהתינוקות ישאלו. אלא שבזמנם, לכל אחד היה שולחן קטן, והיה קל לנהוג מנהג זה. באורך הדורות, נהגו בשולחן גדול, שלא היה אפשר לעקור מחמת כבדותו, ונהגו בעקירת הקערה מהשולחן בלבד.

באופן כי אמירת 'אתמול' היא עקירת השולחן לדין, במקום אמירת 'הא לחמא עניא' כהוראת הגאון.

²²⁹ ודעת הרשב"ץ כי עקירת הקערה מהשולחן כנהוג אז, היא קודם אמירת 'הא לחמא עניא', וז"ל: 'מוזגין כוס שני קודם עקירת השולחן בשעת 'הא לחמא עניא'. עכ"ל.

אמירת 'אתמול'

²³⁰ לוקחים קערת הסדר ומרימים על ראשי המסובין באומרים ג' פעמים, 'אתמול'. כל אחד ואחד יכול לסבב על ראשי המסובין את הקערה. נהוג אצל יהודי קונסטנטיין, טונים ולוב, ובודדים מאלג'יר עצמה.

²³¹ מנהג זה מיוסד על ידי גאון אחד מתקופת הגאונים.

רק באחרונים (חיים לראש לרבי חיים פלאגי ז"ל) מצאו טעם ע"פ עשר ספירות ודרשות ע"פ קבלה. אמנם כאמור, מנהג זה קדום ביותר, בתקופת הגאונים, שכמעט ולא היו מגלים טעמים ודרשות ע"פ קבלה. אלא יותר סביר כי סיבוב הקערה על ראשי המסובין והתינוקות, הוא כדי שהתינוקות ישאלו ויתמהו, וגם לסגולת שמירת ואחדות ישראל, שכן בקערה מונחות ג' מצות, כנגד כל שכבות העם, כהנים לויים וישראלים. ויש שכתבו טעמים אחרים, הרי זה משובח. כעין גם זכר לג' ענני כבוד, מסובבים ג' פעמים, וכנגד חזקה, שהיא ג' פעמים וכהנה וכהנה.

מקורות וביאורים

²²⁹ כמובא ב'מאמר חמין' להרשב"ץ.

²³⁰ ישמח משה ג'ג

²³¹ הגדה שלמה לרבי מנחם כשר. הטעם הוא שחלקם לא היו אומרים 'הא לחמא עניא', אלא 'אתמול', ומתחילים מיד ב"מה נשתנה".

אמנם, מופיע גם בסדר ליל פסח של אחד מגאוניי בבל, בספר קטעים מכתבי הגאונים גנוי שכטר, כנראה קדום לרב עמרם גאון. וישם כתוב שהיו אומרים 'אתמול' קודם 'הא לחמא עניא'.

מנהג להניח מפית שבה חלק האפיקומין על כתפו

²³⁸ קצת נהגו שבעל הבית יקום וישליך על כתפו מגבת שבה חלק האפיקומין, ועושה כאילו הולך, מקלו בידו, ויוצא ממצרים ואומר: "זכר לאבותינו שיצאו ממצרים ומשארות צרורות בשמלותם על שכמם". עיין להלן בסדר ההגדה הנוסח, אחרי אמירת 'אתמול'.

"זכר לאבותינו שיצאו ממצרים ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם".

הדא תפכרא לאבאתנא אלדי כרגו מן מצר עגנאתהום מצרורין פי כסוואתהום עלא כתפהום.

ועונים המסובין: "לשנה הבאה כולנו בירושלים". ויש שמוסיפים: "וככה תאכלו אותו, מתניכם חגורים, נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם, ואכלתם אותו בחפזון, פסח הוא לה".

²³⁹ אישה חייבת בקריאת ההגדה או בשמיעת בעלה המוציא אותה ידי חובה.

²⁴⁰ לא מברכים על קריאת ההגדה כי היא קריאה בעלמא, ודומה לברכת המזון שאף שהוא מדאורייתא, מ"מ לא מברכים ברכה על ברכת המזון.

הגביהת החצי מצה ב'הא לחמא עניא'

²⁴¹ מגביהים החצי מצה ב'הא לחמא עניא'. ואינו מנהג ע"פ האר"י ז"ל אלא ע"פ ראשונים, ובפרט, הרשב"ץ.

מכיוון שכבר הרמנו הקערה ב'אתמול', לכן מגביהים רק את המצה הפרוסה [החצי מצה שבין ב' השלמות], וכך יוצאים ידי כל הדעות [אלו שנהגו להגביה רק הקערה ב'הא

²³⁸ רבי יוסף גיאנסיה, רנה וישועה בשם פסח מעובין. אמנם, ע"פ מהרש"ל, יש לעשות כן אחרי שפתח את הדלת, ב'שפוך חמתך'. אורחות חיים הקדמון מוסיף כי כל אלו האומרים איתו את ההגדה, עוזרים לו להגביה הקערה על כתפו. וכך קדם לו ספר המנהגות וגם הגדה 'זכר צדיק' לרבי יוסף ב"ר צדיק בדור שלפני גירוש ספרד דף ק"ד.

²³⁹ תשובות מערביות (ס' ס"ח דף 553) בשם הרשב"ץ (ח"א ס' ג)

²⁴⁰ תשובות מערביות (554) בשם מאמר חמץ להרשב"ץ

²⁴¹ פירוש הרשב"ץ להגדה של פסח וז"ל: "מצה הפרוסה, לחם עוני, היא זאת שאנו עוקרין מעל השולחן (...). גם כי המצה הזאת שאנו עוקרין השולחן בה היא פרוסה. מה דרכו של עני, בפרוסה". עכ"ל. בשום מקום בכתבי האר"י ז"ל כתוב להגביה המצה (הפרוסה) באמירת הא לחמא עניא, והיא המצה ע"פ מאורות נתן, ושיבושי עותקים. אולם, כאמור המנג מיוסד על פירוש ההגדה להרשב"ץ, ומנהג מהר"ל שהיה מרים מצה השלמה ב'הא לחמא עני'. דרבה, רבי שמואל ויטאל מביא בסידורו 'חמדת ישראל' שיש להרים הקערה באמירת 'הא לחמא עניא'.

לחמא עניא, ואלו שנהגו להרים רק את המצה]. עיין מהרי"ל [מנהגים] ועוד. וכבר כתבנו שמנהגנו כדעת הרשב"ץ ב'מאמר חמץ' ופירושו להגדה של פסח. מנהג זה מובא גם בהגדת החבי"ב בשם 'פסח מעובין', שכך נהוג אצלם. אמנם המקור יותר עתיק, כפי שציינו.

זית"א: הרי שאם היה עוקר השולחן (או הקערה) עם כל המינים שעליו, לא היה מציין דווקא עקירת מצת הפרוסה (החצי מצה) מעל השולחן. אלא ללמדנו כי עיקר עקירת השולחן (הקערה) בשעת אמירת 'הא לחמא עניא' היא בהגבהת חצי מצה.

אמירת 'הא לחמא עניא'

רק בעל הבית אומר 'הא לחמא עניא' ולא כולם ביחד, מסיבה פשוטה: אין המזמין אורחים אלא בעל הבית.

אומרים 'הא לחמא עניא' רק פעם אחת, כמנהג הוותיק, לספרדים ולאשכנזים.

²⁴² המצות מגוללות כל אורך אמירת ההגדה, עד 'והיא שעמדה'.

אופן אמירת ההגדה

יש שנהגו לשיר רוב פסקי ההגדה ביחד חוץ מכמה חלקים והם: הא לחמא עניא, עבדים היינו, עשר מכות, אילו היה, ברכת גאל ישראל. והטעם, כדי שמי שאינו כ"ב יודע לקרוא, לא יתבייש. אחרים נהגו שכל א' בתורו קורא.

מנגינת ההגדה מאוד קרובה לניגון קריאת משנת פרקי אבות. והוא פשוט, מכיון שחלק גדול מסדר ההגדה מיוסד על דברי המשנה או סגנון תורה שבעל פה.

הגבהת הביצה שבקערה

יש שמגביהים את הביצה ביד ימין, בהתחלת פסקאת 'ביד חזקה', ואומרים 'הא', כל אחד בתור שלו.

²⁴³ אחרים מגביהים הביצה ב'ובאותות'.

בפיסקא הזאת כתוב מפורש "הנה יד ה'", ותרגום 'הנה' בארמית הוא 'הא'. ולכן נהגו לומר 'הא', בהגבהת הביצה. ולמה דווקא בביצה ?

כי מבוסס על פסוק 'הא לכם זרע' בענין יוסף הצדיק. הרי, הדין במצות 'שילוח הקן', הוא לגביה הביצה, אחרי ששילח את האם. וכאן מזכירים, בהגבהת הביצה, שהשכינה הרומזת באם, החוזרת לקן שלה לשמור על ביצה ואפרוחיה, אלו בני ישראל.

מנהג זה, להגביה הביצה שהיא עגולה, כי הביצה מרמזת למעגל החיים. ולכן, האבלים (בר מינן) אוכלים ביצה בסעודת הבראה, וגם בהסגיר בחודש ובשנה, לזכור תשלום

²⁴² חוקת הפסח אנקוואה

²⁴³ קיבלתי המנהג מחכם שמעון גיג ז"ל.

מעגל החיים של הנפטר. ובמצרים, אף הבהמות והחיות פשעו בנו, ועינו אותנו כדברי המדרש. כך מידה כנגד מידה, והוא 'ביד חזקה', שהקב"ה בסוף מעגל שיעבוד מצרים, העניש אותן בהמות וחיות.

הגבהת הזרוע באמירת 'זרוע נטויה'

הזרוע הוא רמז ל'זרוע נטויה' כמובא בטור. הוא גם זכר לקרבן פסח, כי הוא נקרא תבשיל. אף בחז"ל לא קבעו דווקא הזרוע זכר לקרבן פסח, כך נקבע ע"פ המנהג גם בזמן התלמוד. ועוד נחזור בנקודה זו: זכר לקרבן פסח טוען תבשיל. נהגו בבשר או זרוע כבש, אף שרבו דעות האמוראים, יש שאמרו דג, ויש שאמרו אורי²⁴⁴, עיין בפסחים.

מנהג להגביה הזרוע בשעת שאומרים 'זרוע נטויה' מבוסס על תלמוד הירושלמי, בענין הביצה והזרוע, ביצה הוא מלשון ביעא רחמנא, וזרוע מלשון דרועא מרממא. (מלשון לרומם, להגביה בלשון הקודש. זית"א).

²⁴⁵ מקור מפורש בהגדת רבי אליהו בן הרוש [צפרו, מרוקו] 'כוס אליהו', שמגביהים הזרוע בפסיקה 'זרוע נטויה'. גם מחזק המנהג הרב מ. מאוזו בהגדה 'ה' נסי'.
²⁴⁶ גם באזור המזאב יש שנהגו להגביה כאן את הזרוע, ומכוונים על אויבי ושונאי ישראל. ונהוג בהרבה משפחות בקהילות אלג'יריה, בפרט קונסטנטינו, ובלי שום חשש. מנהג זה היה מצוי ממרוקו, דרך אלג'יריה וגירבא, עד טורקיה.

ובענין חשש הגשמה, שידמו זרוע נטויה של הקב"ה לזרוע של כבש, הרי שמאוד תמוה לטעון כך, אחרי שכבר הרמב"ם נלחם באותם חכמי דרום צרפת, שנטו להגשים פסוקי התורה עצמה, כ'עיני ה', או יד ה', וכינויים אחרים. והרי, שלטענתם, 'זרוע נטויה' ויד חזקה? אפשר גם להגשים חלילה. ומה הפיתרון? להעלים אותם או חלילה, למחוק מהם?

מי יגשים שזרוע של כבש הוא זרוע של הקב"ה? אלא אדרבה, זו הזדמנות יקרה להסביר, ובפרט לילדים ולתינוקות, שמגביהים זרוע בשר כבש, כדי להראות שאין הגשמה אפשרית, ואין חשש אוכל קדשים בחוץ לחתיכת כבש אלא כולו שלם.

מקורות וביאורים

²⁴⁴ והוא סוג קטנית, ואינו האורז שלנו, שאז אורז אסייתי לא היה קיים בארץ ישראל.
²⁴⁵ מקור המנהג הוא בירושלמי [ע"פ הכל בו המובא בבית יוסף] כי לוקחים ביצה וזרוע כמובא בלשונו בעא רחמנא למיפרק יתנא בדרעא מרממא ומובא גם במאירי על פסחים בשם המדרש וגם באבודרהם. ופירוש הדבר הוא בעא [ביעא בארמית זו ביצה] רחמנא למיפרק יתנא בדרעא מרממא – רצה הקב"ה לאלול אותנו ביד רמה. והוא רמז לביצה [ביעא] בעא רחמנא למיפרק (הוא פרק הזרוע) יתנא (יתן) בדרעא מרממא (ביד רמה). ולכן נהגו להרים גם הביצה וגם הזרוע. אולם, האמת היא שאין שום חשש כלל, היות שבמקום קרבן פסח לוקחים את האפיקומין! והזרוע והביצה אינם אלא זכר בעלמא לקרבן פסח ולקרבן חגיגה, כמובא בגמרא [פסחים, ק"ד ע"ב, שיש שהיו לוקחים תרד ואורז], או בפוסקים הראשונים שחלק מהם היו לוקחים ביצה ודג, המנהג היה כנראה נפוץ אצל רבים מהספרדים, מצפרו שבמרוקו עד ערי טורקיה דרך גירבא, כמובא מדברי רבי אברהם פלאגי.

²⁴⁶ ויקח עמרם.

כשמגביה הזרוע בידו, כל אחד בתור שלו, אומר זו.

שפיכות היין בעשר מכות

במקור הקדמון, יהודי אלג'יריה לא נהגו בשפיכות היין כלל, כמובא בהגדות הישנות.

יש שאומרים 'גויים' על כל מכה ומכה [והוא כענין 'שפוך חמתך על הגויים'] ויש שנהגו לומר 'סמ סילנו', והא שיבוש, כי יש לומר 'השם יצילנו' מנהג מרווח בתוניסיה, ומקורו בהגדת 'פסח מעובין' לרבי חיים בנבושתי מאיזמיר.

המנהג של שפיכת המים ע"י האישה.

מוזכר ביכתר שם טוב²⁴⁷ גאון. המים הוא זכר אותו דם שנהפך למים לבני ישראל, פירוש, דם [גבורות] למצרים, ומים [חסדים] לנו. אמנם, מנהג זה יותר עמוק, והוא היפוך הטבע, שהנוקבא (נקבה) מקור הגבורות, והדוכרא (זכר) מקור החסדים. באופן כי בליל פסח הופכים את הטבע, לתיקון העולם שהזכר נהיה גבר, והנקבה הופכת לחסד. והוא תיקון שעבוד מצרים שהמצריים גרמו לבני ישראל, כי תפקיד האישה יהיה במקום האישה, והאישה בתפקיד במקום האישה, לערבות ולחלל את כללי הטבע שהקב"ה טבע וקבע בעולם. והיפוך זה גורם להגברת הדינים, ובסוף לחורבן העולם כזכור במעשה המבול. ותמיד לנו הוא סימן, כי היפוך הטבע שה' קבע, מקורו מעמלק, הגורם למרידה, והנובע מכך, התנכלותו על עם ישראל, ואז, חורבן העולם. לומר, כי רק בני ישראל בהשגחת הקב"ה, יש לו את הכוח בהסכמת הבורא ית', להפוך את הטבע לתיקון העולם. והוא נקרא שינוי הטבע, ועבדינו, כי הוא דרך שלום, ולא דרך מלחמה. ולכן בעל ואישה ביחד מקיימים מנהג זה של שפיכות היין והמים ביחד. (זית"א)

שפיכות היין מן הכוס

²⁴⁷ אחרים, כנהוג בוואהרן, ע"פ הגהת רבי יעקב צמח המובא בפרי עץ חיים, והוא מנהג 'בשם' רבי חיים ויטאל, לשפוך מכוס היין לתוך כלי. הוסיפו אח"כ ענין כלי השבור, והוא ע"פ סדר היום (הלכות נטילת ידים). מ"מ, אין זה מנהג האר"י ז"ל.

²⁴⁸ נוהגים בקונסטנטין ובגרדאייה, לזרוק מעט מן הכוס באצבעו [הזרת] כשמוגיע לדם ואש ותמרות עשן.

ובעשר המכות וג' סימני רבי יהודה, הבעל שופך מכוסו היין, והאישה מכוס מים, על זרת הבעל, והכל נופל בדלי. ומנהג זה לא לחינם, כי מונהג מאזור קונסטנטין עד יהודי גרדיאה.

²⁴⁹ יש הסבר יפה: והוא לצאת ידי חובה ע"פ דעת מקובלים האחרונים (אחרי מוהרח"ו) לשפוך מן הכוס, לבין מנהג הקדום לשפוך טיפות ע"י הזרת.

זורקים אז את היין שבקערה במקום שאין דורכים בו.

²⁵⁰ חוזרים למלא את כוס הבעל הבית בין, ואין צריך לשתופו.

יש נוהגים לענות 'דיינו' כל כל פיסקא ופיסקא, כמו שנהגנו לענות 'כי לעולם חסדו'.

²⁴⁸ וכן כשמוזכר המכות דצ"ך עד"ש באה"ב בכלל ובפרט הכל ט"ז פעמים (מהרי"ל). והוא ע"פ הגהות מימוניות וע"פ פסח מעובין להגאון החבי"ב בעל הכנסת הגדולה. ויקח עמרם. כתר שם טוב. רינה וישועה. אוצרות אמת (תל) בשם רבי יוסף גיאנסיה.

²⁴⁹ מה שקצת נהגו ע"פ מקובלים אחרונים, לשפוך כוס יין בכלי שבור, אינו מהזוהר, גם לא מהמקובלים הקדמונים, גם לא מהאר"י הקדוש זיע"א, אלא מנהג חדש הוא. ואין לו שום מסורת. אמנם, הראשון ששפך בכלי שבור הוא רבי משה בן מכיר בספרו 'סדר היום', החי בתקופת השו"ע בכפר עין זיתון קרוב לצפת, אך לא הכיר את האר"י ז"ל (אהב"כ ישראל יצ"ו). ועוד, סדר היום מזכיר ענין לשפוך מי נטילת ידים של שחרית בכלי שבור. אמנם, לא מוזכר ענין שפיכות יין שבשעת י' מכות. וכמו הרבה מנהגים שנתחדשו אצל המקובלים האחרונים, לקחו ענין אחד והדביקו אותו לענין אחר, היפך דרכו של האר"י ז"ל, שהיה מגלה עומקות (סוד) הדין או מנהג, שכבר היה קיים.

²⁵⁰ הרה"ח

אם מגביהים הזרוע כשאומרים 'פסח שהיו אבותינו אוכלים'

טעמים שאין חשש להגביה הזרוע, בין בקטע 'וזרוע נטויה' בין 'פסח שהיו אוכלין אבותינו':

- א. הזרוע אינו נקרא צלי אלא מבושל, ולכן אין חשש לאוכל קדשים בחוץ²⁵¹
- ב. הזרוע נקרא תבשיל בחו"ל, ונהגו בו זכר לקרבן פסח, אבל לא במקומו²⁵²
- ג. מצת האפיקומין היא תחליף לקרבן פסח²⁵³
- ד. אין חשש לאכילת קדשים בחוץ, בהגבהת חלק מקרבן פסח, אלא כולו²⁵⁴

מקורות וביאורים

²⁵¹ ב"י ס' תע"ו בשם האב"י עוזי בשם המרדכי, כי אכילת בשר מבושל בליל פסח במקום שנהגו איסור אכילת בשר צלי, מותר ומנהג כשר הוא.

²⁵² גם הגאונים, הסמ"ג ועוד ראשונים סברתם היא, שאיסור הגביהת הבשר הוא בבשר חי, ולא בבשר שחוט. אם כן, לדעת הגאונים, לומר בשר זה לפסח על בהמה שחוטתה, אינו אסור ומותר.

²⁵³ יש להזכיר מנהג אחד המובא בשבלי הלקט (ס' ריח) שבעת אמירת 'אחר הפסח אפיקומין יש להגביה החצי מצה, ויש בכך רמז שהוא זכר לפסח. וכן חיוק המנהג הזה הן איש חי עצמו (פר' צו ס' לג) כי הוא מנהג יפה. וכ"כ המטה משה. ותמוה שלא חששו באוכל קדשים בחוץ, היות שאפיקומין זכר לפסח הנאכל על השבע [כך מובא בבירור להלכה בשו"ע ס' תעז].

²⁵⁴ מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלים. מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין, גזירה שמא יאמרו בשר פסח הוא. ובכל מקום אסור לאכול שה צלוי כולו כאחד בלילה זה מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ואם היה מחותך או שחסר ממנו אבר או שלק בו אבר והוא מחובר הרי זה מותר במקום שנהגו: (רמב"ם זמנים חמין ומצה פ"ח הלכה י"א)

ואלו דברי מרן השו"ע בס' תס"ט

אסור לומר על שום בהמה, בין חיה בין שחוטתה, "בשר זה לפסח", לפי שנראה שהקדישו מחיים לקרבן פסח ונמצא אוכל קדשים בחוץ. אלא יאמר: בשר זה ליום טוב:
ובסימן תע"ו פוסק השו"ע:

מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלים מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין, גזירה שמא יאמרו בשר פסח הוא, ובכל מקום אסור לאכול שה צלוי כולו כאחד בלילה זה, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ואם היה מחותך או שחסר ממנו אבר או שלק בו אבר והוא מחובר הרי זה מותר במקום שנהגו. עכ"ל.

מדברי השו"ע מובאר שחשש שנראה כאוכל קדשים בחוץ הוא בב' אופנים:

- הכרזה [בשר זה לפסח – בשר פסח הוא, והוא דמי לפסח זה]
- שה או כבש צלוי כולו

אמנם, דווקא בהגדה של פסח הנוסח הוא 'פסח שהיו אוכלין אבותינו' והשמיטו התיבה זה'. כך שהוא זכר בעלמא [ואף לדברי רמב"ם ע"פ רבי ממש"ח אלפאסי, גם בזמן הבית, לא היו מגביהים הקרבן, כי לא שייך להרים כל גוף הכבש. ספר כרוח ממש"ח דף ק"ז ע"א. משמע מדבריו, אם כל גופו לא ראו, וחשש שיגיד פסח זה' בזמנו, וגם שיראה כאוכל קדשים בחוץ, ק"ו חלק אחד מהכבש אינו איסור. ועיין שם]. ואין חשש כלל לאוכל קדשים בחוץ אם הוא אבר אחד ולא כולו, כדברי השו"ע. ולכן, דברי רבא, שאין צריך להגביה הבשר [פסחים קט"ז:] משמע לפי דעת השו"ע, כולו, ולא אבר אחד כמו שנהגו.

- ה. עיקר הקדשת הפֶּזֶן או מאכל, הינו ע"י הכרזת 'זה' או 'זו' או 'הוא'. אין הכרזה כזאת בקטע 'פסח'²⁵⁵
- ו. התלמוד, הגאונים והראשונים, לא גירסו אף פעם שי'אסור' להגביה הבשר, אלא שאין צורך²⁵⁶
- ז. הרמב"ם והשו"ע אחריו, השמיטו הדין שאין צורך או אסור להגביה הבשר בפסח
- ח. הרבה פוסקים לא חששו ל'אוכל קדשים בחוץ', בזמן הגבלת קערת הסדר עם כל הסימנים, קודם או ב'הא לחמא עניא', ולא הורו להסיר הזרוע הביצה
- ט. נוסח 'פסח' הוא בלשון עבר ('שהיו אוכלין אבותינו') לעומת 'מצה' או 'מרור', שנוסחתם בלשון הווה, אחרי שאנו אוכלים אותם לבלי הסדר.

מקורות וביאורים

²⁵⁵ עיין מהרי"ל ולשון רש"י על פסחים דקט"ז ע"ב, ששם מופיע ב' לשונות: לא צריך להגביה (ולא כתוב אסור כדף ג"ד בעניין קניית בשר ליום טוב ואמירתו בשר זה לפסח), הטעם הוא מפני שלא כתוב, "זה" או, "זו", ושהפסח אף שהוא זכר בעלמא (לדעת רבינו פרץ המובא בטור תע"ג ס' ה' ו' ז'), יש לחשוש לומר 'פסח זה' וכאילו מראה שאוכל קדשים בחוץ. גם מובא במאירי שאין צריך להגביה הזרוע שמא יאמרו בשר פסח הוא, ונראה כאוכל קדשים בחוץ. וראינו אותה מידה בענין זכר למחצית השקל' בל יאמר 'זה מחצית השקל', שמא יקצה את המעות האלו לבית המקדש וקידש אותם.

אמנם, ראייה שאמירה 'זה' אינו נחשב לכלום, שהרי בהפרשת חלה אומרים 'הרי זו חלה', ובכל זאת, פחות מכשיעור (שיעור בעלמא לדעת הרחיד"א) אין הקדש בהפרשה, ומותר לזרוק את החלה לפח [מעוטף].

²⁵⁶ רוב הראשונים כתבו כנוסח הגמרא, שבשר, אין צריך להגביה. גם דעת רש"י ותוספות היא שאיסור בעת הקנייה לומר בשר זה לפסח, בבהמה חיה או שחוטא. כך גורס הרשב"ץ במאמר חמין ("ז, כ).

ועוד, בענין איסור הגבלת הזרוע ב'פסח', הוא לפי דעת רש"י ורשב"ם, שנוסח הגמרא הוא: אמר רבא מצה צריך להגביה ומרור צריך להגביה, בשר א"צ להגביה ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ע"כ.

מבואר לפי רש"י ורשב"ם שיש ב' טעמים:

- שאין צורך להגביה הבשר (ולא נקטו כסברת הט"ז שכל העושה ואינו צריך הרי מעשה הדיוט הוא, שהרי לא פירשו כך רוב הראשונים)
- נראה כאוכל קדשים בחוץ.

אמנם, מהרי"ל בשו"ת ס' נח ו', מביא הגאונים ושורה של ראשונים [רבינו חננאל, הרי"ף, הסמ"ג, הרא"ש, רבינו יונה, שבלי הלקט, מהר"ם חלאווה, המאורות] שאינם גורסים את הגמרא כמו רש"י ורשב"ם אלא בנוסח זה:

אמר רבא, מצה צריך להגביה ומרור צריך להגביה, בשר אין צריך להגביה מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ע"כ.

ומהרי"ל מפרש שלדעת הגאונים והראשונים אלו אין איסור בהגבלת הבשר כלל.

בקיצור:

- א. למנהגנו, שאסור לאכול בשר צלוי בב' ימים הראשונים של פסח, הרי שאין חשש לאוכל קדשים בחוץ.
- ב. גם ע"פ הרמב"ם, אין הקדש קרבן פסח אלא כל כולו, ולא חלק אחד ממנו. והרי, שהזרוע הוא חלק מהבהמה, ולא הבמה כולה. לכן, אין חשש להקדש' או לאכול קדשים בחוץ'. וכך הוא בשו"ע ס' תס"ט.
- ג. עיין בשו"ע וברמב"ם, שלא הביאו דין זה, שאין צריך להגביה הזרוע.
- ד. איסור הגבהת הזרוע נמצא באחרונים, וליתא בראשונים ובתלמוד, אלא כתבו שאין צורך להגביה. מה שמצריך להגביה המצה והמרור, ולא סתם מנהג בעלמא.
- ה. באמירת 'פסח', אין תיבת המורה על 'הקדש', והיא תיבת 'זה' או 'זו'. באופן כי אסור לקנות ערב פסח בשר ולקרוא עליו 'בשר זה' לפסח, כי הוא 'הקדש'.
- ו. כבר כתבנו (בפרק איסור אכילת צלי בליל פסח), כי הזרוע שהתבשל במרק, ואח"כ צלו בעלמא, אינו נקרא צלי אלא מבושל. באופן כי אין חשש לאוכל קדשים בחוץ.
- ז. בכל זאת, קצת קשה לנהוג אותו מנהג פעמיים בליל פסח, כדי שהתינוקות ישאלו. כי מגביהים את הזרוע ב'זרוע נטויה' וגם אח"כ ב'פסח' ?
- ח. כך שאפשר שמנהג הגבהת הזרוע השתבש, והעיקר הוא להגביהו בפיסקאת 'זרוע נטויה'. ומגביהו ב'פסח' יש לו על מה לסמוך.

הלכה למעשה, הירבו האוסרים להרים הזרוע ב'פסח', ובפרט כשנהגו להגביה הזרוע ולומר בפה מלא 'פסח', ולפעמים היו טועים ואומרים 'פסח זה'. אמנם, במקום שכן נהגו, לא יבהל ולא יגרום שום מחלוקת, בפרט אם הוא מוזמן ואורח (כולל אם הוא א' מבני הבית, שרק האבא הוא בעל הבית).

הגבהת המצה ב'מצה זו'

²⁵⁷ בעל המשפחה מגביה ואומר 'מצה זו, מרור זה' ומוסר אח"כ לכל אחד ואחד שעושה כן.

²⁵⁸ יש שמגביהים מצה השלמה הראשונה העליונה.

²⁵⁹ אמנם, המנהג בקהילותינו הוא לגביה חצי המצה.

²⁵⁷ חידושי המאירי (פסחים קטו ע"ב)

²⁵⁸ מהרי"ל

²⁵⁹ הגדות 'לא אמות כי אחיה', זבד טוב' אהבת הקדמונים', שכיות החמדה

הגבחת המרור ב'מרור זה' והשלכתו

²⁶⁰ נהגו כשאומרים מרור זה יקחו בידם עלה ירק מן המרור ויאמר מרור זה ג"פ ואחר כך משליכין אותו להארץ, ויש שמשליכם דרך דלת הבית או חלון הסלון הנוטה לבחוץ.

²⁶¹ כן נהגו בקונסטנטינו, וכך העידוני הרב עמנואל שושנה ז"ל והרב יצחק זרביב מירושלים ז"ל. גם כך אמר לי הרב שמואל סירט שליט"א (שעבר כמה סדרי פסח בקטנתו אצל רבו רבי סידי פרג' הלימי ז"ל, והגאון לא אסר על בני ביתו לנהוג למשיך בן) ורב יהושע גג' מעיר סרסיל בצרפת.

טעם המנהג הזה

הוא להשליך הרע, המרידות והמוות (בילע המוות לנצח), מרו"ר גמט' מו"ת. מובא באר"י ז"ל [שער כתבי מורי – דפוס אהבת שלום] שהמוזזה שומרת הבית ודוחה המזיקין. מילה מוזזת [חסר, ככתוב בתורה] הם תיבות ז"ז מו"ת שהם דחיית החיצונים והמזיקין. ולכן, היות שמילה מו"ת גימט'יה מרו"ר, הרי, זורקין מהבית כל מזיק וחיצוני. לכן זורקים את המרו"ר. ודו"ק. [זית"א]

גם לפני שלושים שנה, הרב יהושע גיג' מפריז (סרסיל) הסביר לי כי זריקת המרור היה כעין השלכת גורל. ובבדיחותא בעלמא, אמר לי שלרוב ערבים היו מקבלים מרור על הראש, ומקללים. ואנשי הבית היו צוחקים על זה. עדות נאמנה, כי למחרת ליל הסדר, כל רחובות היהודים היו מלאים עלי חסה.

²⁶⁰ זה השולחן

²⁶¹ עיין גם שפיכות היין בעשר מכות [רבי יעקב צמח], שפיכת יין ההבדלה על פתח הבית [בן איש חי], טלית המצה לקיר [אליה רבה ובית הבחירה], הנחת עלה חסה על הדלת [עלי הדס], הנחת עלי פולים בפניות הבית [זה השולחן גג'] ועוד מנהגים רבים וטובים ואין בהם חשש בל תשחית וביזוי אוכלין. גם בענין זריקת מאכל, האיסור חל רק כשהזורק מתכוון לבזות או להוללות, ולא בזמן קיום מנהג אבותיו, ובפרט כי מרור גמט' מו"ת, ולא לחינם יסדו מנהג זה לזרוק את המרור עבר הדלת או החלון, כי המוזזה הקבועה בדלת הבית, היא תיבת ז"ז מו"ת, כדברי האר"י ז"ל לעיל. ועיין כבר בכתב סופר (לבנו של החתם סופר) המביא כי מנהג החתם סופר להשליך פרוסת המוציא למסובין, ולא חשש ככל לביזיון אוכלין. וכך גם הביא רבי משה מלכה בשו"ת 'מקוה מים', עיין שם. עיין גם מרן השו"ע ס' קע"א ס"א, כי עיקר ביזוי אוכל הוא בדבר שנמאס ע"י הזריקה ובמקום שמאים, כגון מקום לא נקי. וכל זה, באוכל שהוא רוצה בו. אבל אוכל שהו הפקר בעיניו, ואין הפסד ממון, גם לא עשק חבירו או עניי העיר, אין בזה ביזוי אוכלין כלל. בפרט, בעלי קטן של חסה, שכיום מאוד מצוי.

מוציא מצה

262 על פי קדמונינו, הדין הוא שצריך ב' מצות בלבד, בין בחול בין בשבת. ונהגו בשלוש מצות, וכך נפסק להלכה בשו"ע.

263 לא נהגנו לטבול המצה במלח בסדר ליל פסח, כי המצה נקראת לחם עוני ולחם נקי. אמנם, בשאר ימי חג הפסח, כן טובלים במלח.

264 בבציעת הפת לאורך כל השנה, נהגנו לשיר פסוק ה' מלך, בטבילת פרוסת המוציא במלח, ואף בין ברכת המוציא לאכילה. אמנם בליל פסח לא נהגנו כך, כדי לא להכביד על המסובין והילדים.

265 סדר האר"י ז"ל הוא שהמברך ומוציא ידי חובה כל המסובין, יאכל כזית המוציא, ואח"כ יתן כביצה לאשתו, ואח"כ יחלק לשאר המסובין. ובליל פסח, טוב להכין שיעור מצה לכל אחד, קודם 'רחצה' (נטילת ידים), על מנת שגם בעל הבית יאכל כזית כשורה, בנחת, בשיעור הנכון, ובהסיבה.

כבר כתבנו לעיל (פרק מידות ושיעורים), כי שיעור כזית למצה עבודת יד, הוא 15 גרם.

כדי אכילת פרס לחומרה הוא 4 דקות.

מרור

266 יקה כזית או יותר ויטבול אותו בהרוסת

267 יש שנהגו לומר 'מצה וחסא זכר למקדש בהלל' במקום 'מצה ומרור'

מקורות וביאורים

262 מאמר חמץ ס' רכ"ג להרשב"ץ ע"פ הרי"ף. גם ליתא שם לטבול במלח. לדעת השו"ע צריך בג' מצות. ונראה כי דעת האר"י ז"ל שיש לבצוע בליל פסח על ב' מצות בלבד, והשלישית התחתונה ליכורך (שער התפלה).

263 שבח פסח. והוא כדעת הרמ"א וכך נהג סבי נסים עמרם ז"ל

264 מנהג זה מוכר אף לחוץ קהילות אלג'יריה, וכבר הרב משה מלכה בשו"ת מקווה מים, התיר לאומרו. חקירה מקיפה במנהג זה נמצא בספה"ק 'זכור לטוב', עיין שם. ואין חשש להפסק כלל. ומבוסס על כוונת אכילת פרוסת המוציא בג' הוי"ת כדאיתא ב'שער התפלה' למוהר"ח"ו לפי האר"י ז"ל.

265 שער התפלה למוהר"ח"ו, קידוש ליל שבת

266 דרך עץ החיים לרבי יוסף אלאקשר מתלמסאן ס"ס תנ"ה

267 דרך עץ החיים לרבי יוסף אלאקשר מתלמסאן ס"ס תנ"ה

כורך

טבילת המצה בחרוסת

268 כתב הבית יהודה בס' המנהגים, מנהג מורי, בכריכה של מצה ומרור, לטובלה בחרוסת כפסק ש"ע. ובתחילה הייתי נוהג שלא לטבול בסברת הגה"ה, ועתה הזרתי בי כיון שמורי נהג כן. דברי רבי יהודה עייאש ז"ל.

שולחן עורך

269 יש שנהגו להסיב במשך הסעודה

אכילת הביצה שבקערה

270 יש שנוהגים לתת ביצת הקערה, בעת סעודת ליל פסח לכן הבכור. אמנם, רוב הקהילות נהגו לאכול את הביצה ואת הזרוע, רק למחרת בסעודת שחרית.

אכילת דגים מטוגנים

271 לכאורה, טיגון יש לו דין צלייה בקדירה. אלא שציפוי הדג בקמח מצה, מבטל חשש מראית עין לאוכל קדשים בחוץ. (אמנם, נהגנו בדגים מטוגנים, ולא צלויים, לצאת לחומרה מספק איסור צליית בשר בליל פסח, כולל עוף ודג. זית"א).

272 בקונסטנטינו, אוכלים פרוסות קרפיון בקמח מטוגנות בשמן.

שתית שכר מדינה

שותים שכר מדינה [אניזט] בסעודה, לכבוד שמחת יום טוב, אך בלי הגזמה, ובפרט, לא להשתכר חלילה.

החוקר אטל ז"ל, סיפר לי איך כיום יהודי אלג'יריה מחפשים אחרי חלקי הפרה הפנימיים, כמו מעי הגס, במחיר זהב, כשבמקור, חלקים אלו היו נזרקים, ויהודים עניים היו משתמשים בהם להכנת ה'שקמבה' או ה'כיליאה'.

268 טובלים כורך בחרוסת. כך מנהג רבו של ר"י עייאש פרי צדיק ס' ט"ז

269 דרך עץ החיים לרבי יוסף אלאקשר מתלמוסאן ס"ס תנ"ה

270 רבי יוסף גיאנסיה ז"ל

271 עיין פמ"ג ר"ס פז המתיר טיגון בליל פסח

272 עיין זה השולחן גג' ס' ט ה"ג. וסיבה פשוטה" קונסטנטינו היתה בנוייה על צוק ורחוק מהים. באופן כי היו דגים בנהרות, ובפרט הקרפיון.

צפון - אפיקומין

זמן אכילת האפיקומין

273 הרוב נוהגים כדעת הטור השו"ע, לאכול אפיקומן עד הצות

274 יש שלא הקפידו לאכול אפיקומין לפני הצות לילה, כדעת הרי"ף ע"פ רבי מאיר, והרמב"ם, אכילת מצה כל הלילה.

מספר הכזיתים לאכילה

275 מעט נהגו לאכול ב' כזיתים ב' צפון': א' זמר לקרבן פסח וא' זמר למצה שהיו אוכלין עם הקרבן פסח

276 המנהג המרווח הוא לאכול כזית אחד בלבד.

קינוח בסוף סדר ליל פסח

277 לא אוכלים פירות או עוגיות או מיני מתיקה בסוף הסעודה, לשם שנוי (מה נשתנה). לא אוכלים קינוח אחרי סעודת ליל הסדר. גם לא ספריא"ס.

278 אפיקומין מלשון אפיקו מיני פירות, שאסור לאכול פירות אחרי כזית מצה אחרונה, הוא צפון.

ולכן, המנהג לאכול פירות בהתחלת הסדר, כגון קליות ואגוזים, מה שנהגו במשך השנה בסוף הסעודה. ובליל פסח, אסור, ועוד כי צריך שטעם המצה יישאר בפה, כידוע. והוא הפירוש, אין מפטירין אחר אפיקומין. שאסור לאכול פירות (קינוח) אחרי כזית מצה האחרון.

273 כך דעת הרשב"ץ במאמר חמץ ס' קל"ב. דרך עין החיים לרבי יוסף אלאקשר מתלמסאן ס"ס תנ"ה. וכך פסק בשו"ע ס' תע"ז ע"פ הטור ודעת רבא בגמרא.

274 ועיין דברי רבא בגמרא (פסחים ק"ד) כי בימינו, האוכל מצה אחר הצות לילה, לא יצא ידי חובה לדעת רבי אלעזר בן עזריה. הרי, מודה כי לדעת רבי עקיבא, אחרי הצות לילה, כן יצא י"ח. וכך מסיק הרמב"ם בפרק חמץ ומצה פ"ו א', יש לנו כלל שהלכה כר"ע מחביריו. ואף שבשו"ע ס' תע"ז, הביא לשון הטור בסתם, מ"מ בבית יוסף מסיים את הענין בדעת הרמב"ם בפ"ו, שזמנה כל הלילה.

275 הגדת אלג'יריה (בוקבזה)

276 מאמר חמץ להרשב"ץ ס' קל"ג, וכן דעת השו"ע

277 לימודי ה' אנוקוואה. רבי אברהם חלימי בפירוש 'ויגד לאברהם' דף מ"ג.

278 מאמר חמץ להרשב"ץ ס' ק"ד וס' קל"ג

ברך

מים אחרונים

בעל הבית מכריז: **הב לְךָ נְבִיֶרְךָ**
ועונים: **נְבִיֶרְךָ**
279 **וקמים ליטול ידיים במים אחרונים**

הלל

280 **נוהגים לפתוח את הדלת ב'שפוך חמתך' ולקבל אליהו הנביא ז"ל המבשר את הגאולה**

279 וזאת ליהודה לרבי יהודה עאי"ש, פירוש לברכת המזון

280 מנהג מוזכר בחידושי ר' זעליקמן מבינגא תלמיד המהר"ל למסכת פסחים (קצה אות יא). כתב מהר"י ברין דנוהגים לפתוח הדלת כשאומרים שפוך משום דאיתא באור זרוע (ה"ב סי' רלד) שלא לנעול דלתות הבתים בליל פסח דליל שמורים הוא, וזהו אמונה בהקב"ה ובהבטחתו ובזכות הבטחה זו אנו נגאלים. לכן, פותחים בשפוך את הדלת, כלומר על ידי זה, ראוי לבוא משיח. (דרכי משה אורח חיים סימן תף). גם המנהיג [עמוד תכד] מזכיר מנהג זה: מנהג בכמה מקומות שאין נועלין החדרים שישנים בהן בלילי הפסח, כי בניסן נגאלו ובניסן אנו עתידין ליגאל, דכתי' ליל שמורים הוא לה', לילה המשומר ובא משישת ימי בראשית. ואם יבוא אליהו ימצא הבית פתוח ויצא לקראתו מהרה. ואנו מאמיני' בזה, ובשכר זאת האמנה ניגאל בע"ה ובמהרה בימינו אמן.

אכנס, מנהג זה הופץ בקרב קהילות הספרדים בעקבות הדפסות הרבות של הגדת 'פסח מעובין' להחבי"ב, בסימן של"ח בשם ספר המפה [סי' ת"פ], שכשאומרים שפוך צריך לפתוח הפתח. וז"ל: ושוב בספר המנהיג [הל' פסח אות ב'] מצאתי, מנהג בכמה מקומות, שאין נועלין החדרים שישנים שם בלילי הפסח, כי בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, דכתיב [שמות י"ב מ"ב] ליל שמורים הוא לה', לילה המשומר ובא משישת ימי בראשית. ואם יבא אליהו ימצא הפתח פתוח ונצא לקראתו מהרה, ואנו מאמינים בזה. ואית סמך לדבר בירושלמי דכתובות פ' הנושא [ה"ג], ר' ירמיה מפקיד, אלבשוני חורין פתיתין וכו', אי אתי משיחא בהא מעתדי. ויש באמונה זו שכר גדול. עכ"ל

נרצה

שתייה אחרי ד' כוסות

²⁸¹ מותר לשתות תה או קפה אחרי ד' כוסות.

קריאת שיר השירים וברכת המפיל

²⁸² הרבה נהגו לשיר אחרי חד גדיא ומגילת שיר השירים, כמובא ברוב ההגדות.

²⁸³ לא אומרים קריאת שמע על המיטה אלא פסוק 'שמע ישראל' והפרק הראשון 'ואהבת'

²⁸⁴ נהגו אחר שגמרו הסדר בחצות לילה, יוצאים לשוק בששון ושמחה, ואומרים כולם בקול רם 'בצאת ישראל' וכו' וחוזרים לביתם.

תליית מצה בקיר

²⁸⁵ בענבה (בון) ובעיר וואהרן, נהגו לתלות בקיר חלק מהאפיקומין, ויש שתולים מצה שלמה. ולפי ספר זה השולחן גיג', יש לתלותה במוצאי יום טוב, ולא בסוף סדר ליל פסח.

²⁸⁶ נהגו שמצניעין מצה אחת שמורה ותולין אותה נגד המזוזה (או באיזה קיר בבית ע"י הכניסה. זית"א) עד שנה אחרת. והוא לשם שמירת בני הבית, המוקף במצוות (המצה והמזוזה. זית"א). מנהג לתלות מצה לקיר מוזכר בספר אליה רבה. טעם המנהג בזה"ק פר' פנחס (דף רנא ע"ב) וז"ל: אמאי איתקריא מצה וכו' בגין דקא משדד ומברחת לכל סטרין בישין ועביד קטטה בהו כגוונא ד"שדי" דמזוזה דמברחת לשדים ומזיקים. אוף הכי אידי מברחת לון מכל משכני קדישא ועביד מריבה וקטטה בהו.

מקורות וביאורים

²⁸¹ מים חיים ח"א ס' קס"א בשם באה"ט ס' תפ"א א'

²⁸² סדר היום פרק פירוש לעשר מכות, של"ה הקדוש דף ק"ע ע"א. אוצרות אמת בשם זה השולחן, אהבת הקדמונים ור"י גיאנסייה

²⁸³ הרמ"א, כי ליל שימורים הוא

²⁸⁴ זה השולחן

²⁸⁵ מגן אברהם סימן תקס"ק ז. רינה וישועה בשם המ"א. זה השולחן בשם בית הבחירה בשם הח"י. מקור המנהג בספר אליה רבה ס' תע"ז א', אמנם, המזכיר מנהג זה שכבר היה קיים בזמנו, עוד לפני הח"י. ועדיף לתלות המצה לקיר במוצאי יום טוב, ולא ביום טוב עצמו.

²⁸⁶ זה השולחן

קערת הסדר

²⁸⁷ משאירים הקערה מכוסה על השולחן אחרי הסדר עד למחרת, ואין להקפיד שהקערה תהיה שלמה. ואין לחשוש אם הקערה לא שלמה אחרי הסדר, וזו חומרה בעלמא, ואין מנהגנו כן. גם לא משאירים החרוסת בקערה, שלא תתקלקל.

²⁸⁸ משאירים את הביצה והזרוע בקערה עד למחרת. ובארץ ישראל, אוכלים אותם בסעודת היום כנהוג.

תשמיש בליל פסח

האר"י ז"ל אסר התשמיש בליל פסח, ואין איסור זה חל רק על יחידי סגולה ואנשי מעשה, אלא על כל העם וחכמיו.

²⁸⁹ אמנם, אם ליל פסח ליל טבילת האישה, או שיצרו תקפו, יש שמקילין.

הבדלת מוצאי יום טוב

כשאינו חל במוצאי שבת, לא מווגים את כוס בין ההבדלה, ולא ממלאים את הכוס עד שיישפך מגידותיו, כי אין ענין אליהו הנביא ז"ל וגם של הצלחה במוצאי חג רגיל.

נשים ונערות יכולות לשתות מכוס ההבדלה בליל מוצאי יום טוב רגיל [שאינו במוצאי שבת].

²⁹⁰ אמנם, המנהג הוא להימנע, בין במוצאי שבת בין במוצאי יום טוב. טעם המנהג כי נשים לא טועמות מיין ההבדלה. משום שחז"ל אמרו, כי חווה סחטה ענבים לאדם הראשון, ובוזה גרמה לערב טוב ברע. ולכן, עלינו להבדיל בין טוב לרע ובין ישראל לעמים, אבל נשים לא יטעמו מטעם זה. גם כי נענשה האישה בדם נידה להבדילה מהאיש. בעקבות שעץ הדעת גפן היה.

²⁹¹ יש שנהגו להריח בשמים במוצאי יום טוב.

²⁸⁷ הגדת אלגיר ועיין לשון השו"ע.

²⁸⁸ ויקח עמרם ע"פ זה השולחן גיג'. וכך נהגנו.

²⁸⁹ מים חיים משאש ח"א (ר"א). נרות זכריה זרמתי הערה 252 בשם הבאה"ט (ר"ם ד')

²⁹⁰ קרית חנה דוד ח"ב ס' ל"ז

²⁹¹ נפש דוד סקאלי דף ב' ע"ב. שו"ת קרית חנה דודח"א ס' פ"ח. וכך ראיתי אצל רבי מאיר זיני ז"ל בביתו במוצאי יום טוב.

מוצאי פסח

²⁹² בעיר תלמסאן במוצאי פסח, מניחים ע"י הפתח, מצה בצורת יד שנאפה ערב פסח. והכל לשמירה.

איסור חמץ גם ביום השמיני (דגלויות, בחו"ל)

²⁹³ רבי רחמים נהורי זצ"ל היה מתלונן על אלו באלג'יריה, שהיו עוברים על איסור דאורייתא, והיו אוכלים חמץ, כבר בשעות הצהריים ליום ח' של פסח (עדיין יום טוב !!) או היו הולכים אצל הערבי כדי לקנות קמח (!)

²⁹⁴ ביום ח' של פסח, מפטירין 'עוד היום בנוב לעמוד' והוא חיזוק ונחמה על עיכוב הגאולה, ובכל זאת יחכה לו.

חג המימונה

²⁹⁵ גם עושין שבולים ותולין אותן בנירות ביתם, ויש שעושין חלב בנירות ומניחין השבולים על הנירות והוא לסימנא טבא. ודווקא עשב מן האדמה, כדי לחזק באמונת תחיית המתים.

נר שמן זית עם חלב ותכשיטי זהב

באלג'יר וקונסטנטיין, מדליקין נר שמן על השולחן, ומוסיפים בנר השמן, קצת חלב ותכשיטי זהב (כמו בר"ח ניסן). גם מניחים בצלחת, קצת מתוק כמו תמרים, או דבש וריבה.

בתלמסאן, יש שמוסיפים מטבעות זהב או תכשיט בקמח. וכמו הבסיסה בטונים ולוב, מערבים הקמח עם שיבולי חיטה או עשבים, ובעל הבית מטיף קצת מהקמח על כל א' מבני משפחתו, לאות שפע וסיום הפסח.

²⁹⁶ מניחים בכל פינות חדרי הבית עלי פול או דשא ושיבולים, ועליהם שופכים קצת חלב במוצאי. גם מניחים על נברשות. והוא חיזוק באמונת תחיית המתים.

²⁹² אוצרות אמת בשם אוצהמ"כ (שם)

²⁹³ שו"ת רחמ"ק רבים, איגרות. ועיין אוצרות אמת בשם רבי יוסף גיאנסיה וזה השולחן גיג'

²⁹⁴ צרור החיים קצבי ליקוטי שו"ע או"ח (ס' ת"ז)

²⁹⁵ ויגש אליהו

²⁹⁶ ע"פ זה השולחן. אוצרות אמת בשם שו"ת שער שלמה זוראפה (ס' מ"ז) ובשם ר"י גיאנסיה.

²⁹⁷ מברכים את חבריו בברכות רבות 'כה לחי' 'לשנה הבאה בירושלים' או 'לקובעל עאם אהור', 'כך יהיה לשנה הבאה'. ויש שנהגו יותר לומר נוסח זה במוצאי יום"כ. גם נוהגים לעבור מבית לבית אצל קרוביהם וחבריהם, לאחל לכולם 'תזכו לשנים רבות טובות ונעימות', ובפרט להזמין חברים ומשפחות, שלא יישארו בבדידות, חלילה.

²⁹⁸ בגרדאייה וחלק מיהודי קונסטנטיין, החמירו לאכול חמץ רק אחרי חצות היום למחרת, ואז לאכול כוסכוס חלבי. (אולי כדי לא לערבב בין בליים כשר לפסח לכלי חמץ. וגם לטעם מכירת חמץ שעדיין תוקף בחו"ל אצל הגוי. אולם, כבר ידוע שאין למוכר שום חמץ אלא לחסל אותו קודם חג הפסח, אלא במקרה של הפסד ממון משמעותי. זית"א)

תבשיל כוסכוס החלבי

²⁹⁹ בליל מוצאי יו"ט של פסח האחרון, שקורין אותה 'ליליית מימונה', יש שעושין תבשיל א' הנקרא כוסכוס (כוס'כסו) ועושין עמו חמאה וחלב ופולין. ומוסיפים חמאה בצלחת (ויש שמוסיפים רק סוכר או צימוקים וכל אחד בטעמו). גם שותים חלב לבן.

קריאת פרקי אבות

נהגו אחר הפסח, בסוף תפילת מנחה של שבת, יעמוד הש"ץ על התיבה וקורא פ' אבות. וכן יעשה בכל שבת פרק אחד, עד חג שבועות. אחר הפרק אומר הקהל 'אין כאלהינו בקול נעים, ו'מוזמור' הללויה' וקדיש דרבנן.

בבית הכנסת הגדולה שבאלג'יר, קורין הפרק בשבת שאחר פסח, כל שבת פרק אחד.

³⁰⁰ גם יש בתי כנסת שקורין הפרק בתפלת שחרית אחר המוסף.

מקורות וביאורים

²⁹⁷ . אוצרות האמת בשם אוצהמ"כ (ח"ב ס' אלף ה'). ויקח עמרים (79)

²⁹⁸ אוצרות אמת בשם ויקח עמרים

²⁹⁹ לפי דברי הרב ז"ה השולחן, הרי שנהגו לאכול חמץ כבר בלילה, ולא להמתין עד אחרי חצות היום למחרת, כדעת הרמ"א.

³⁰⁰ וכך נהג רבי מאיר זייני ז"ל

ברכת המצה אחרי חג הפסח

³⁰¹ אחר הפסח, הרוצה לאכול מצה, צריך נט"י ומברך המוציא וברהמ"ז. לכן, המחמיר לא יאכל המצה אחר הפסח, כי אם כשקובע עליה סעודה.

³⁰² אמנם, בימות השנה, רוב המקומות באלג'יריה נהגו לברך על המצה ברכת מזונות ומעין ג'.

קבורת הגניזה ביום ראש חודש אייר

³⁰³ נהגו אחר הפסח ביום ר"ח אייר מאספים ס"ת ושאר ספרים שבלו מהגניזות שיש בבתי כנסת מהבתים ומהחצרות, והולכין אותם לבית החיים בשקים וקופין, ומניחין בכף מתחת לארץ. ואותו היום הולכין עמהם החברים והגבאים, חדשים גם ישנים, יעמדו ארביין של החברות ודיינים ומעט חכמי העיר, ועושין שם משתה ושירות ותשבחות עד הערב, עומד הפייטן ומתפלל מנחה וערבית בקול נעים, ואח"כ כל א' הולך על מקומו יבא בשלום.

³⁰¹ ע"פ זה השולחן בשם המחבר ר"ס קנ"ח. רחמיך רבים לר"ר נהאורי (איגרות) אם קובע סעודה.

³⁰² אוצרות אמת (תן) בשם צרור המור לר"א סבע מתלמסאן, שו"ת שער שלמה זוראפה (לו), משחא דרבוותא לרבי מסעוד אלפאסי מאלג'יר (קסח). וכך גם באוצהמ"כ משאש (ח"ג אלף תתמו). וכך היינו עושים אצל רבי מאיר זייני ז"ל בסעודה שלישית בשבת, עד גמר המצות הנשארות מפסח.

³⁰³ זה השולחן, כתר שם טוב גאנץ

